

Dilek YALÇIN

Arş. Gör. | Res. Asst.

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gümüşhane University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, Gümüşhane-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-0793-5437

dilek29yalcin@gmail.com

*Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'nda Naat**

Öz

Temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve hadisler olan Divan şiirinin belli başlı konularından biri Hz. Muhammed'dir. İnsanoğlu için yaşam mürşidi ve şefaata kaynağı olması sebebiyle Hz. Muhammed'e derin sevgi duyulmuş, bu derin sevgi şiire yansımış, Hz. Muhammed müstakil türlerde ya da türler içinde sıkça ele alınmıştır. Bu türler içinde en yaygın olanı naatlardır. Naatlar; Hz. Muhammed'i anmak, övmek, tanıtmak ve Hz. Muhammed'in şefaatine nail olmak isteyen şairler için en elverişli metin şeklidir. Naatlarda Hz. Muhammed'in hayatı, bedeni ve ahlaki güzellikleri, isim ve sıfatları, yaratılış felsefesindeki önemi, diğer peygamberlerden üstün özellikleri, nesebi, ailesi ve mucizeleri ele alınır. Hz. Muhammed'in tasvirinde çeşitli teşbih ve istiarelere dayanarak ortaya çıkan motiflerden istifade edilir. Şefaata talep edilir. İktibaslardan faydalanılır. Hz. Muhammed'e olan sevgisini şiirlerinde işleyen Divan şairlerinden biri Hanyalı Nûrî Osmân'dır. *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı*, kaside şeklinde tertip edilen bir naatla başlar. Divanda kaside, musammat, mesnevi, gazel ve müstezat şeklinde yazılan naatlara rastlanılmaktadır. Bu naatlarda Hz. Muhammed'in bedeni ve ahlaki güzellikleri, isim ve sıfatları, mucizeleri, diğer peygamberlerden üstün özellikleri ve yaratılış felsefesindeki önemi çok çeşitli motiflerden ve iktibaslardan faydalanılarak ele alınmıştır. Çalışmamızda öncelikle *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı*'ndaki naatların dış yapı unsurları ele alınmıştır. Bu bölümde naatların başlıkları, vezinleri, nazım şekilleri, redif ve kafiyeleri ile dil ve üslup özellikleri tespit edilmiştir. Daha sonra muhteva; Hz. Muhammed'in isim ve sıfatları, Hz. Muhammed'in bedeni ve söyleyiş özellikleri, Hz. Muhammed etrafında oluşturulmuş motifler, Hz. Muhammed'in mucizeleri, Hz. Muhammed'in tasvirindeki iktibaslar ve şefaata talebi başlıklar altında incelenmiştir. Bu başlıklardan yola çıkılarak *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı*'ndaki naatlarda ortaya koyulan peygamber tasavvuru ve yaratılış felsefesi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Naat, Hanyalı Nûrî Osmân.

Naat in the Divan of Nuri Osman from Hania

Abstract

One of the main subjects of Divan poetry, whose main source is the Qur'an and hadiths, is the Prophet Muhammad. Since he is a guide of life and a source of intercession for human beings, there was a deep love for the Prophet Muhammad, this deep love was reflected in the poem, and the Prophet Mohammed was often addressed in separate forms or within forms. Among these forms, the most common one is naat. Naats are the most convenient form of text for poets who want to commemorate, praise, promote and gain the Prophet Muhammad's intercession. In naats, the Prophet Muhammad's life, physical and moral beauties, names and attributives, importance in the philosophy of creation, superior characteristics than other prophets, lineage, family, and miracles are addressed. In the depiction of the Prophet Muhammad, the motifs that emerge based on various similes and metaphors are used. Intercession is requested. Quotation are utilized. In one of the Divan poets who expressed his love for the Prophet Muhammad in his poems is Nuri Osman from Hania. The Divan of Nuri Osman from Hania starts with a naat structured in the form of an ode. In Divan, there are naats written in the form of ode, muammat, and gazel. In these naats, the Prophet Muhammad's physical and moral beauties, names and attributives, miracles, superior characteristics to other prophets, and importance in the philosophy of creation are approached using a wide variety of motifs and

* Bu çalışma hazırlanmakta olan "Hanyalı Nûrî Osmân Divânı Sözlüğü [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

quotations. In our study, first of all, the external structure elements of the naat in the Divan of Nuri Osman from Hania are discussed. In this section, the titles, prosodies, verse forms, rhymes, redifs, and language and stylistic features of the naats are determined. Then, the subject is examined under the titles of the Prophet Muhammad's names and attributives, his body and way of speaking, the motifs created around him, his miracles, the quotations in his depiction, and the request for intercession. Based on these titles, the vision of the prophet and the philosophy of creation revealed in the naats in the Divan of Nuri Osman from Hania are detected.

Keywords: Prophet Muhammed, Naat, Nuri Osman from Hania.

Giriş

Hiz. Muhammed, şefaata makamı olan “makam-ı mahmûd” u temsil etmesi, Allah tarafından övülmüş olması ve ümmetine aşırı düşkünlüğü nedeniyle pek çok şair ve yazar tarafından övgü ile bahsedilmiş; şiirin temel kaynaklarından biri hâline gelmiştir. Hiz. Muhammed'e verilen bu değer sebebiyle Hiz. Muhammed'i ele alan pek çok manzum veya mensur edebî tür ortaya çıkmıştır. Ahmediyye/Muhammediyye/Mahmudiyye, mevlîd, bi'set-nâme, mirâciyye, hicret-nâme, şefaata-nâme, gazavât-ı nebî, mu'cizât-ı nebî, hilye ve şemâil, esmâ-yı nebî, sîretü'-nebî, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, kısâs-ı enbiyâ, hicreti'n-nebî, vefâtü'n-nebî ve na't Hiz. Muhammed'i çevresinde gelişen edebî türlerdir (Aydınlı, 2018, s. 44-52).

Hiz. Muhammed'e duyulan derin sevginin, şefaata talebinin ve Hiz. Muhammed'i överek tanıtmaya isteğinin şiire yansıdığı en yaygın tür ise naattır. Na't; fa'l babında Arapça bir kelimedir. Kelime manası “nitelik, vasıf” demektir. İstilah manası ise “övgü kasidesi”dir (Çağbayır, 2007, s.4274). “Bir edebiyat terimi olarak ise Hiz. Peygamberi öven, ona duyulan sevgiyi dile getiren şiirlere bu ad verilir” (İsen, 2018, s.309). Divan şiirinde şairler arasında naat yazmak gelenek hâline gelmiş, divanlarda farklı türlerde yazılmış naat örneklerine sıkça yer verilmiştir.

Divanında naat örneklerine yer veren ve divanını kaside türünde yazılmış bir naatla başlatan şairlerden biri Hanyalı Nûrî Osmân'dır. Hanyalı Nûrî Osmân, 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında yaşamış bir sûfî divan şairidir (Şimşek, 2014, s. 114-116). Sözlük ve tezkire türünde de eserler vermiştir. Divanı kaside, musammat, kısa mesnevi, gazel, rubai, kıta, nazm, müfred ve tarih örnekleri ile tertip edilmiştir. Çalışmamızdaki beyitler Abdullah AYDIN tarafından hazırlanan “Hanyalı Nûrî Osmân ve Divânı” adlı tez çalışmasından alınmıştır.

Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'ndaki Naatların Dış Yapı Unsurları

Hanyalı Nûrî Osmân Divânı kaside şeklinde yazılmış naatla başlar. Divanda kaside, gazel ve musammat nazım şekilleri ile yazılmış naatlar tespit edilmiştir. Kaside şeklinde 11 naat, gazel şeklinde 10 naat, musammat şeklinde 4 naat, mesnevi şeklinde 1 naat bulunmaktadır. Bu naatların yapı unsurları başlık, vezin, redif, kafiyeye, dil ve üslup başlıkları altında aşağıda belirtilmiştir.

Başlıklar

Kasideler

1. Başlık yok
2. Kaşide Na't-ı Resûl 'Aleyh 's-selâm
3. Na't-ı Şerîf-i hâzret-i Mesned-nişîn-i Risâlet ü Sipeh-sâlâr-ı Şâh-râh-ı Nübüvvet şallî Allâhu 'Aleyhi ve Sellem
4. Sitâyiş-i Seyyid-i Evlâd-ı Âdem hâzret-i Fahr-i 'Âlem şall' allâhu Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem
5. Bahâriyye Der-medh-i hâzret-i Fahr-i Kâ'inâ't 'Aleyhi Efgâlü 'ş-Şiyem ve Ezkiyyü't-Taḥiyyât
6. Bahâriyye Der-Na't-ı hâzret-i Ebü'l-kâsım şallî Allâhu 'Aleyhi ve Sellem
8. Na't-ı Nebvî 'Aleyhi Efgâlü't-Taḥiyye ve't-Teslîm
9. Medîḥa-ı hâzret-i Serdâr-ı Enbiyâ 'Aleyhi Ezkiyü't-Tehâyâ

10. Faḥriye Der-Medḥ-i ḥazret-i Risālet-penāḥ ṣallī Allāhu Te'ālā 'Aleyhi ve Sellem
11. Berāy-ı Mevlid-i ḥazret-i Server-i Kā'ināt Efgālū'ş-şalāt ve Ezkiyü't-Taḥiyyāt
12. Na't-ı Şerīf-i ḥazret-i Server-i 'Ālem ṣallī Allāhu 'Aleyhi ve Sellem

Musammatlar

Murabba

1. Sītāyiş-i Ser-dār-ı Evliyā ḥazret-i ḥudāvendigār ḳuddise Sırruhu Allāh

Tahmis

1. Taḥmīs-i Na't-ı Şerīf-i Re'īsü'ş-Şu'arā ve'l-Bulegā Nābī Efendi Raḥim'ullāh

Gazeller

2. Na't

Mesnevi

1. Mesnevī-i Na't-ı Peygām-berī 'Aleyhi's-selām

Vezinler

Kasideler

1. Vezin yok
2. Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün
3. Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
4. Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün
5. Mef'ülü Mefā'ılı Mefā'ılı Fe'ülün
6. Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
8. Mef'ülü Mefā'ilün Fe'ülün
9. Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün
10. Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ılı Fā'ilün
11. Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül
12. Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Musammatlar

Murabba

1. Mef'ülü Mefā'ılün
3. Fā'ilātün Fā'ilün
- 9.?

Tahmis

1. Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Gazeller

1. Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
2. Mef'ülü Mefā'ılı Mefā'ılı Fe'ülün
3. Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
4. Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ılı Fā'ilün

30. Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

31. Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

95. Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

102. Mef'ülü Mefâ 'ilü Mefâ 'ilü Fe 'ülün

114. Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

115. Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

Müstezad

1. Mef'ülü Mefâ 'ilü Mefâ 'ilü Fe 'ülün
Mef'ülü Fe 'ülün

Mesnevi

1. Mef'ülü Mefâ 'ilün Fe 'ülün

Redif ve Kafiye

Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'ndaki naatların çoğunluğu kaside ve gazel nazım şekli ile yazıldığı için kafiye her beyitte değişir. Redifler genellikle birkaç sese dayanır. Fakat “Yâ hazret-i Mevlânâ”, “şallî 'ale'l-Muştafâ”, “Sensin yâ Rasûl'allâh”, “yâ Muhammed-i 'Arabî”, “-dır Muhammed”, “-ı Muhammed”, “yâ Habîb'allâh” örneklerinde olduğu gibi kelime, kelime grupları ve cümlelerden oluşan rediflere de rastlanılmıştır.

Dil ve Üslup Özellikleri

Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'ndaki naatlarda Miraç mucizesinin anlatıldığı kısımlarda tahkiye üslubu görülürken Hz. Muhammed'in tasvir edildiği ve şefaate talebinde bulunulan kısımlarda hitabi üslup özellikleri görülür. Hz. Muhammed'in tasvir edildiği kısımlarda genellikle üç kelimedenden oluşan Farsça tamlamalar bulunmaktadır. Arapça tamlamaların sayısı ise oldukça azdır. Tamlamalar anlaşılır ve süsten uzaktır. Tamlamalarda Farsça kelimeler yaygındır, Arapça kelimelere ise nadiren rastlanılır. Farsça kelimelerin müteradiflerine yer verilir. Birkaç yerde aynı manayı ihtiva eden kelimelerin Eski Türkçe ve Arapça karşılıklarına rastlanılmıştır.

Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'ndaki Naatlarında Muhteva Unsurları

Hz. Muhammed'in İsim ve Sıfatları

Hz. Muhammed, naatlarda çeşitli isim ve sıfatlarla tasvir edilmektedir. *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'nda* Hz. Muhammed'i karşılayan ve tasvir eden isim ve sıfatlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1

Hz. Muhammed'in İsim ve Sıfatları

'Abd-i hâş-ı Hudâ (K. 6/ 32)	Allah'ın seçkin kulu
Abd; “Allah'a göre insan” (Çağbayır, 2007, s. 41) manasına gelir. Hz. Muhammed'in beşer olduğunu ifade eder. Peygamberler beşerdir, onları diğer insanlardan ayıran özellik ise vahiy almalarıdır.	
Ahmed (K. 9/ 31)	“Çok övülmüş, methedilmiş” manasında Hz. Muhammed'in adı
Ahmed-i Muhtâr (K. 5/ 26)	“Seçilmişlerin en övülmüşü” manasında Hz. Muhammed'in adı
Ahmed-i Mürsel (K. 4/ 32)	“Peygamberlerin en övülmüşü” manasında Hz. Muhammed'in adı
Ahmed; “çok övülmüş, en çok övülmüş, methedilmiş, en çok minnettarlıkla anılan” (Çağbayır, 2007, s. 142) demektir. Hz. Muhammed'in adıdır. Bu addan türeyen “Ahmed-i Muhtar” ve “Ahmed-i Mürsel”	

de Hz. Muhammed'i karşılamaktadır. "Muhtar" sıfatı Hz. Muhammed'in ilahî tecellilere mazhar olmasını ifade eder (Yeniterzi, 1989, s.187). "Mürsel" ise "gönderilmiş, peygamber" (Devellioğlu, 2004, s. 735) demektir.	
Muḥammed (K. 9/ 31)	"Birçok defa sena edilmiş, defalarca övülmüş" manasında Hz. Muhammed
Muḥammed-i 'Arabî (K. 3/ 22)	Arap toplumundan olan Hz. Muhammed
Muhammed; "birçok defalar hamd ü sena olunmuş, defalarca övülmüş" (Devellioğlu, 2004, s. 667) manası gelmektedir. Sadece Hz. Peygamber için kullanılmış bir isimdir. Bu isim ile bağlantılı olarak şiirde geçen "Muḥammed-i 'Arabî" ifadesi, Hz. Muhammed'in nesebini gösterir.	
Muṣṭafâ (K. 6/ 32)	"Has, seçilmiş, güzide" manasında Hz. Muhammed'in adı
Mustafa; "Arınmış, arıtılmış; seçilmiş, seçkin, güzide" (Çağbayır, 2007, s. 4070) demektir. Hz. Muhammed'in Allah tarafından seçilmiş, seçkin kişi olduğunu ifade etmektedir.	
Maḥmūd (K. 3/ 23)	"Övülmüş, methedilmiş" manasında Hz. Muhammed'in adı
Mahmud; "Hamd olunmuş, senâ edilmiş, övülmüş; övümeye değer" (Çağbayır, 2007, s. 3716) manasına gelmektedir.	
Mürsel (K.1/ 20)	Peygamber
Nebî (K.1/ 20)	Peygamber
Nebiy-i ekrem ü eḫḫam (K. 3/ 22)	En yüce ve en saygın nebi
Nebiy-i kerîmü l-ḫıṣṣâl (K. 6/ 40)	Cömert tabiatlı nebi
Nebiy-i muḫterem (K. 9/ 46)	Saygıdeğer nebi
Nebiy-i verâ (T. 1/1)	Kâinatın nebisi
Resül-i 'allâm (M. 1/7)	Allah Resülü
Resül-i ḫazret-i Rabbü l-Mecîd-i Kibriyâ (G. 2/1)	Yüce Allah'ın resulü
Resül-i kâ' inât (K. 8/30)	Kâinatın nebisi
Resül-i Kibriyâ (K. 9/ 46)	Allah'ın elçisi
Resül-i şâkalân (K. 5/31)	İnsan ve cinlerin peygamberi
Resül-i şâkaleyn	İnsan ve cinlerin peygamberi, dünya ve ahiretin peygamberi
ḫatm-ı rüsül (K. 1/13)	Resullerin sonuncusu
ḫâtemü 'r-risâle (G. ¼	Nübüvvetin sonuncusu
ḫâtem-i vaḫy-i Ḥaḫ (K. 8/76)	Allah'ın vahiy mührü
ḫâtem-i vaḫy-i Ḥudâ (K. 4/ 227)	Allah'ın vahyinin mührü
peygem-ber-i Rüm u 'Acem (K. 9/ 33)	Anadolu ve Arap olmayanların peygamberi
Hz. Muhammed'in elçiliğini ifade etmek için divanda "mürsel", "nebi", "resul" ve "peygamber" kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimelerin ıstılah manalarına bakıldığında müteradif oldukları görülür. Mürsel; "Allah tarafından insanlara elçi olarak gönderilmiş olan; peygamber" dir (Çağbayır, 2007, s. 4161). Nebi/ Nebiy; "Allah'ın buyruklarını insanlara ileterek onları iyi ve doğru davranmalarını konusunda aydınlatan kimse; peygamber, yalvaç" (Çağbayır, 2007, s. 4316) anlamına gelir. Nebi kelimesi ile vücuda getirilen tamlamalara bakıldığında Hz. Muhammed'in en yüce, en saygın, cömert tabiatlı bir peygamber olduğu ve bütün varlığa gönderildiği ifade edilir. Resul; "İnsanları doğru yola davet etmek amacıyla Allah tarafından gönderilmiş kitaplı peygamber, yalvaç" (Çağbayır, 2007, s. 4832) demektir. Divanda Resul kelimesi ile yapılan tamlamalarda Hz. Muhammed'in insan, cin ve bütün varlığın peygamberi olduğuna işaret edilir. "Ḥatm-ı rüsül" ifadesinde ise Hz. Muhammed'in son peygamber olmasına değinilir. Peygamber; "Allah'ın buyruklarını insanlara bildiren, ileten kimse; elçi; resul; nebi; yalvaç" tır (Çağbayır, 2007, s. 4693). "Peygem-ber-i Rüm u 'Acem" tamlaması ile Hz. Muhammed'in bütün âlemin peygamberi olduğu vurgulanır.	
Faḫr-i cihân (K.1/43)	"Dünyanın övüncü" manasında Hz. Muhammed'in adı
Faḫr-i cihân ya da faḫr-ı âlem; dünyanın övünç manasına gelir. Hz. Muhammed; yaratılışı, ahlâkı ve şefaati sebebiyle dünyanın övünç kaynağıdır. Dünya halkının iyi ve doğru yaşaması için ideal yaşam şeklini insanlara sunmak, ahiret hayatı için de şefaet vesilesi olması sebebiyle iki âlemin övünçü olarak vasıflandırılmıştır.	

ism-i a'zâm (G. 4/2)	Allah'ın en büyük ismi
İsm-i a'zâm; “Peygamberlere bildirilen ve açıklanması istenmeyen Allah'ın en büyük ismi”dir (Çağbayır, 2007, s. 2790-2791). Hz. Muhammed, Allah'ın ismi ile anılmıştır.	
hâmid (G. 4/3)	Şükreden
mâder ü baba-yı 'âlem (G. 4/1)	Varlığın anası ve babası, varlığın atası
Hz. Muhammed, varlığın anası babası yani atasıdır. Bütün varlıklar ondan türemiştir. Burada kasdetilen mânâ; varlığın özü olan Hz. Muhammed'in nûrudur. Yaratılan herşey bu nûrdan var olmuştur.	
hür u cennet (G. 115/5)	Huri ve cennet
bâğ-ı irem (G. 115/5)	İrem bağı
Hz. Muhammed; güzellikte irem bağı, cennet ve huridir. Şair, Hz. Muhammed'in güzelliğini klasik şiirde güzelliğin sembolü hâline gelen mazmunlarla ifade etmiştir.	
Seyyid (K. 8/ 98)	Efendi, önder, reis
seyyidü'l-ervâh (G. 4/6)	Ruhların efendisi
Seyyid-i evvel ü ahîr (K. 1/13)	Öncekilerin ve sonrakilerin efendisi
seyyide'l-halâyık (G. 5/1)	Hakikatlerin efendisi
Seyyide'l-verâ (K. 10/ 16)	Kâinatın efendisi
Seyyid; “bir topluluğun ileri gelen kişisi, lider, önder, efendi” (Çağbayır, 2007, s.5092) manasına gelir. Divanda Hz. Muhammed; evvel ve ahir zamanın, cümle yaratılmışların, kâinatın ve hakikatlerin efendisi olarak tasvir edilmiştir. Burada kastedilen mana; Hz. Muhammed'in “hakikat-i muhammediyye” yani yaratılan her şeyin onun için ve ondan var edilmiş olmasıdır.	
Ebû'l-kâsım (K. 11/13) Bü'l-kâsım (M.1/29)	Kasım'ın babası
Hâşimiyü'n-neseb (K. 11/ 6)	Haşimî soyundan gelen
tâhir-i 'Arabî (M. 1/ 28)	Arap soyunun temizi
Muhammed-i 'Arabî (K. 3/ 22)	Arap toplumundan olan Hz. Muhammed
Divanda Hz. Muhammed'in nesebi ve ailesi ile ilgili ifadelere de yer verilmiştir. Hz. Muhammed, Kasım'ın babası olduğu için “Ebû'l-kâsım” adıyla anılır. Haşimî soyuna ve Arap toplumuna mensuptur.	
'Alîm (K. 3/ 29)	İlim sahibi, bilgini
'Ârif-i hażret-i Haķ (K. 4/ 22)	Allah'ın bilgini
'Ârif-i mes'ele-i zât-ı Hudâ-yı Mûte'âl (K. 4/ 26)	Çok yüce, ulu Allah'ın hakikatinin bilgini
huccetü'l-verâ (G. 1/4)	Kâinatın delili
ķutb-ı merkez-i 'irfân (K. 2/ 41)	İrfan merkezinin kutbu
ķutb-ı eflâk-ı şefa'at (G. 2/2)	Şefaath göklerinin kutbu
merkez-i 'irfân (K. 1/16)	İrfan merkezi
mâlik-i gençine-i 'irfân-ı Hudâ (K. 4/ 61).	Allah'ın irfan hazinesinin sahibi
mażhar-ı naķş-ı eķķâl (K. 4/24)	Suretlerin güzelliğinin tecellisi
mażhar-ı sır-ı cümle esmâ (K. 8/40)	Bütün isimlerin sırlarını nail olan
Alîm; “çok bilen”, “bilgisi ezeli ve ebedi sonsuz olan anlamında, Allah'ın sıfatlarından biri; her şeyi en iyi şekilde bilen; Allah” (Çağbayır, 2007, s. 215) manasına gelir. Hz. Muhammed, Allah'ın ismi ile anılmıştır. İlim sahibidir. 'Ârif; “sezgi ve anlayış sahibi, çok anlayışlı, irfan sahibi, irfan ile muttasıl” tasavvufta “bilginlerin en üstünü olan ‘Allah'ı bilme” konusunda bilgi sahibi ve yüksek bir olgunluğa erişmiş olan, Tanrı'nın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini, fiillerini müşahade ettiği kimse”dir (Çağbayır, 2007, s. 318). Hz. Muhammed; hakikat bilgisine nail olmuştur. Bu sebeple “Allah'ın irfan hazinesinin sahibi”dir. Mażhar; “iyi bir duruma veya bir şeye ulaşmış olan, nail olmuş, erişmiş, emeline kavuşmuş” tasavvufta “Allah'ın sıfat ve isimlerinin tecelli ettiği varlık olan insan”dır (Çağbayır, 2007, s. 3800). Hz. Muhammed, bütün isimlerin sırlarına erişmiş bilgedir. Bilginin kodları onun varlığında mevcuttur. Bilgiyi keşfedendir. İnsan yaşamının imarı için bilgiyi tebliğ edendir. Ahiret için insanogluna şefaath edendir.	
'Âmir-i tevħid (K.1/39)	Tevħidin reisi
'Âmir; “bir yeri bakımlı ve bayındır hâle getiren, şenlendiren” (Çağbayır, 2007, s. 247) manasına gelir.	

Hz. Muhammed; tevhidi yeryüzünü bayındır kılan peygamberdir. Tevhidle yaşamı bayındır hâle getirmekle mükellef kılınmıştır.	
‘Azîz-i Mısr-ı bahâ (T. 1/ 21)	Güzellik Mısırın azizi/Güzellik ülkesinin azizi
Aziz-i Mısr; “Hz. Yusuf” tur (Çağbayır, 2007, s. 465). Hz. Muhammed’in güzelliği Hz. Yusuf’a benzetilir. O, güzelliğin sultanıdır.	
Bâdî-i kevn-i cihân (K. 4/24)	Dünyanın (yaratılma) sebebi, dünyanın başlangıcı
cân-ı ‘âlem (K. 8/ 40)	Âlemin canı
Kâtib-i fihris-i mecmû‘a-ı mergüb-ı vücûd (K. 4/ 25)	Varlığın hoş mecmuasının fihristinin katibi
kâşif-i <i>kul innemâ</i> (G. 2/6)	“Kul innemâ”nın kaşifi
kâşif-i esrâr-ı Hâk (G. 114/2)	Allah’ın sırlarının kaşifi
keşşâf-ı esrâr-ı Kâdem (K. 9/ 36)	Dünyaya geliş sırlarının keşfedicisi
keşşâf-ı sır-ı <i>eynemâ</i> (G. 31/4)	“Eynemâ” sırrının kaşifi
Ser-mâye-i kârgâh-ı ma‘nâ (K.8/ 32)	Mana dünyasının sermayesi
Noқта-yı çarh-ı vücûd (K. 1/16)	Varlık çarkının merkezi
Bâdî; “sebeup olucu, sebep olan, illet, mucip; başlangıç, ilk” demektir (Çağbayır, 2007, s. 484). Hz. Muhammed yaratılışın sebebidir. Âlemin canı; yaşam kaynağıdır. Bütün varlıkların özüdür. Yaratılış sırlarını bilendir. Varlığın merkez noktasıdır.	
Debîr-i mekteb-i vahy-i Hudâ-yı celle celal (K. 3/ 20)	Allah’ın vahiy mektebinin kâtibi
debîr-i vahy-i Yezdân (G. 115/3)	Allah vahyinin katibi
debîr-i ‘ilm-i maḥzûn (M. 1/ 28)	Hazine ilminin katibi
maḥrem-i esrâr-ı Hudâ (K. 4/ 59)	Allah’ın sırlarının sırdaşı
Maḥrem-i esrâr-ı Hâk (G. 31/2)	Allah’ın sırlarının sırdaşı
Maḥrem-i râz-ı İlahî (G. 2/2)	İlahî sırrın sırdaşı
Nüvid-i vahy-i Hudâ (T. 1/ 11)	Allah vahyinin müjdesi
ḥâtem-i vahy-i Hâk (K. 8/76)	Allah’ın vahiy mührü
ḥâtem-i vahy-i Hudâ (K. 4/ 227)	Allah’ın vahiy mührü
Hz. Muhammed, vahiy mektebinin kâtibidir. Vahyin muhatabıdır. Vahiy sırlarının mahremidir. Mahrem; “sırdaş”tır (Çağbayır, 2007, s. 3718). Vahiy sırlarına vakıf olduğu için Allah’ın sırdaşıdır. Vahiy müjdesidir. Vahiy mührüdür. Ḥâtem; “mühür”, “mühür yüzüğü, yüzük”, “son, en sonuncu” (Çağbayır, 2007, s. 2398) demektir. Bu kelimenin geçtiği ifadelerde kelime hem “mühür” hem de “son” manasına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Hz. Muhammed, nübüvvet mührünün sahibidir. Aynı zamanda son peygamberdir.	
çâre-sâz-ı ‘âcizân (K. 9/ 42)	Çaresizlere çare bulan
Dârü-yı dermân-resân-ı ‘illet-i ‘işyân (K. 1/10)	İsyan hastalığının dermanı olan ilaç
Dârü-yı dil-i marîz-i butlân (M. 1/18)	Yalan hastalığının gönül şifası
dermân-dih-i rûz-ı su‘âl (K. 4/ 32)	Hesap gününün tabibi
Eczâ-yı müferrehât-ı ‘irfân (M. 1/18)	İrfan varlıklarının ilacı
Merhem-rîş-i derûn-ı ümmet-i ‘âşî (K. 1/9)	İsyan eden ümmetin gönül yarasının merhemi
Mesîh-i şifâ-sâz-ı mürde-i cân (K. 6/71)	Ölmüş canlara şifa veren Mesih
Marîz-i şirke dermân (G. 95/9)	Şirk hastalığının ilacı
devâ kamu derde (K. 9/ 46)	Bütün dertlerin çaresi
devâ marîz-i cürme (T. 1/5)	Bütün hastalıkların ilacı
ṭabîb-i şifâ-baḥş (T. 1/4)	Şifa veren, iyileştiren hekim
dest-gîr-i ‘âşiyân (K. 9/ 42)	Âsilerin (günahkârlar) elinden tutan, asilerin yardımcısı
dest-gîr-i bî-kesân (G. 114/ 1)	Kimstesizlerin yardımcısı

Dest-gîr-i fuḡarā (K. 4/ 23)	Fakirlerin elinden tutan, fakirlerin yardımcısı
Dest-gîr-i ümem (K. 4/ 59)	Ümmetlerin elinden tutan, ümmetlerin yardımcısı
Feryād-res (K. 5/ 27)	Feryad edenin yardımına yetişen, yardım eden kimse
Feryād-res-i cemî' -i 'âlem (K.8/35)	Kâinatın tamamının yardımına yetişen
yāver-i dermādegān (K. 9/ 42)	Çaresizlerin imdadına yetişen
Yāver-i dermādegān-ı zışt-ḥıṣālān (K. 1/9)	Çirkin huylu günahkârların yardımcısı
yāver-i dest-gîr-i 'âlem (K.8/38)	Dünyanın elinden tutan yardımcı
yāver-i dest-gîr-i dünyā (K. 8/ 94)	Dünyanın elinden tutan yardımcı
kehf ü penāh-ı bî-kesān (K.9/ 44)	Kimsesizlerin sığınağı
meded-res-i aḥyār (K. 6/ 30)	Hayırlı kimselerin yardımcısı
melāz-ı 'āşıkān (K. 9/ 44)	Âşıkların sığınağı
melāz-ı ḥalk u ümem (K. 3/ 19)	Ümmetlerin ve insan topluluklarının sığınağı
melce' -i rüz-ı neden (K. 9/ 42)	Hesap gününü sığınağı
Penāh-ı cümle-i 'âlem (K. 3/ 19)	Dünyanın tamamının sığınağı
penāh-ı dünyā (K. 8/39)	Dünya halkının sığınağı
ekrem-ārā (K. 5/ 27)	Cömertleri süsleyen
kerem ıssı (K. 1/53)	Kerem sahibi
kerîm-i zü'l-iḥsān (K. 6/ 30)	Lütuf sahibi cömert
şāfi' -i rüz-ı ehvāl (K. 4/ 71)	Korkular gününün şefaâtçisi
şefî' ü'l-müzniḃin (K. 9/ 45)	Günahkârların şefaâtçisi
Şefî' -i bende-nüvāz (K. 6/ 39)	Kul ve kölerinin şefaâtçisi
Şefî' -i rüz-ı cezā (T. 1/1)	Ceza gününün şefaâtçisi
şefî' -i maḥşer (K. 8/ 39)	Mahşer gününün şefaâtçisi
şefî' -i yevm-i ḥulūd (K. 3/ 19)	Bakilik gününün şefaâtçisi
Şifā-i şadr-ı kevneyn (G. 95/9)	İki cihanın kalbinin şifası
rahmet-i bay u gedā (G. 31/1)	Zengin ve yoksulun rahmeti
Raḥîm-i bende-nüvāz (K. 6/ 30)	Kölesine, kullarına iyilikte bulunan merhamet edici
rahmet-i ekvān (K.1/ 53)	Âlemlerin rahmeti
rahmet-i Ḥaḡ (K. 5/ 58)	Allah'ın rahmeti
rahmet-i maḥz-ı dü-cihān (K. 5/ 28)	İki âlemin gerçek rahmeti
Raḥîm-i bende-nüvāz (K. 6/ 30)	Kölesine, kullarına iyilikte bulunan merhamet edici
rahmet-i ekvān (K.1/ 53)	Âlemlerin rahmeti
rahmet-i Ḥaḡ (K. 5/ 58)	Allah'ın rahmeti
rahmet-i maḥz-ı dü-cihān (K. 5/ 28)	İki âlemin gerçek rahmeti
Veliyy-i ni' met-i ümmet (K. 6/ 30)	Ümmetin velinimet
Hz. Muhammed'in naatlarda üzerinde sıkça durulan sıfatı kerem sahibi olması ve şefaattir. Divanda bu sıfatla ilgili birçok kelime kullanılmıştır. "Çäre-sāz", "dārū", "dermān-dih", "merhem-riş", "Mesîḥ", "devā", "ṭabîb" şifa vermesi bakımından Hz. Muhammed'in sıfatıdır. Hz. Muhammed; günahkârlara, bütün dertlere ve hastalıklara şifa veren ilaçtır, hekimdir. Aynı zamanda hesap gününün tabibidir. Ümmetinin hem bu dünyada hem de ahirette yardımcısıdır. Hz. Muhammed'in ümmetinin elinden tutması divanda "dest-gîr", "feryād-res", "veliyy-i ni' met-i ümmet", "yāver" kelimeleri ile ifade edilir. O sadece ümmetinin değil bütün kâinatın yardımcısıdır. Kimsesizlerin, âşıkların, ümmetlerin, insan topluluklarının ve hesap gününün sığınağıdır. Divanda "kehf ü penāh", "meded-res", "melāz", "melce", "penāh" kelimeleri Hz. Muhammed'in sığınak olduğunu ifade eder. Hz. Muhammed, âlemlere rahmet olarak gönderilen kerem sahibidir. "Kerem ıssı, kerîm"dir. Hesap gününün şefaâtçisidir.	
Edîb-i şuffe-nişîn-i erîke-i Maḥmūd (K. 3/ 20)	"Mahmud" tahtının sofasında oturan edip
Edîb-i mekteb-i Yāsîn (K. 2/ 42)	"Yāsîn" mektebinin edibi
ḥatîb-i minber-i cüd (K. 3/ 18)s	Kerem minberinin hatibi

İmām-ı cāmi‘-i luṭf (K. 3/ 18)	Kerem camisinin imamı
imām-ı hüdā (T. 1/1)	Hidayet yolunun önderi
vā‘iz-i kürsî-i <i>ev-ednâ</i> (K. 2/ 42)	“Ev ednâ” kürsünün vaizi
Vā‘iz-i kürsî-i Tâ Sîn-i ḥuceste-aḳvāl (K. 4/ 29)	Uğurlu sözlerin “Tâ Sîn” kürsünün vaizi
“Edîb”, “ḥatîb”, “imām”, “vā‘iz” divanda Hz. Muhammed için kullanılan sıfatlardır. Hz. Muhammed, kerem sahibidir. Divanda kerem minberinin hatibi, kerem camisinin imamı olarak tasvir edilmiştir. Doğruluk yolunun kılavuzu, önderidir. Uğurlu söz olan “Tâ Sîn” kürsünün ve Mîraç’ın vaizidir.	
emân-ı ümmetîñ (K. 9/ 45)	Ümmetinin emniyeti
Emîñ-i me‘mûn (M. 1/ 28)	Eminlerin emini
Emîñ-i genc-i ‘irfân (G. 95/3)	İrfan hazinesinin haznedarı
Emîñ; “Tehlikesiz, güvenilir, korkulmayacak” manasına gelen Hz. Muhammed’in lakabıdır (Çağbayır, 2007, s. 1790). Hz. Muhammed, şefaati ile ümmetinin koruyucusudur, sığınağıdır. Aynı zaman irfan hazinelerinin de koruyucusudur. Bilginin sırları onda saklıdır.	
eşref-i evlād-ı Âdem (G. 4/1)	İnsanoğlunun en şerefli
Eşref-i ḥayl-i Rûsûl (K. 4/ 30)	Resullerin en şerefli
Eşref-terîñ-i mürselîñ (K. 9/ 37)	Peygamberlerin en şerefli
İmām-ı enbiyâ (K. 2/ 42)	Peygamberlerin önderi
tâc-ı ser-i cümle Nebî (K. 4/ 31)	Bütün peygamberlerin başının tacı
Divanda Hz. Muhammed, peygamberlerin önderi ve en şerefli olarak tasvir edilir. Bu sıfatlarla Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstünlüğü dile getirilir.	
ḥabîb-i güzîde-i Ma‘bûd (K. 3/ 16)	Allah’ın seçkin dostu
ḥabîb-i ḥazret-i Mevlâ (K. 1/53)	Allah’ın sevgilisi
Ḥabîb-i Ḥudâ (T. 1/1)	Allah’ın sevgilisi
ḥabîb‘ullâh (K. 6/ 32)	“Allah’ın sevgilisi” manasından Hz. Muhammed’in sıfatı
ḥaş-ı ḥabîb-i Ḥaḳ (K. 8/ 57)	Allah’ın seçkin dostu
maḥbûb-ı Ḥallâḳ-ı ümem (K. 9/ 31)	Ümmetlerin yaratıcısının sevgilisi
Maḥbûb-ı Ḥudâ (K. 5/31)	Allah’ın sevgilisi
Maḥbûb-ı Ḥudâ-yı celle ‘alâ (K. 8/31)	Allah’ın sevgilisi
maḥbûb-ı Rabbü’l-‘âlemîñ (K. 9/ 37)	Âlemlerin Rabbi; herşeyin yaratıcı olan Allah’ın sevgilisi
mihrbân-ı ğam-ḥ‘âr (K. 8/75)	Gam çekenin dostu
nedîm-i ḥaremġâh-ı izîd-i Ğaffâr (K. 6/ 39)	“Kullarının günahlarını affeden, bağışlaması çok olan” Allah’ın harem dairesinin sohbet arkadaşı
Nedîm-i ḥaş-ı serâ-yı a‘mâ-yı Rabb-i Vedûd (K.3/ 15)	Allah’ın şefkat sarayının seçkin dostu
Nedîm-i ḥaş-ı Ḥudâ (K. 6/ 25)	Allah’ın seçkin dostu
Kelîm-i Ḥudâ-bîñ ü Ḥaḳ-nümâ (K. 6/ 62)	Allah’ı gören sohbet arkadaşı
Kelîm-i encümen-i ḳurb-ı <i>ḳâbe ḳavseyñ</i> (K. 3/15)	“Kabe kavseyñ” in yakınlık meclisinin sohbet arkadaşı
Kelîm; “söz söylenen, hitap olunan” manasına gelir. Aynı zamanda “Sina Dağı’nda Allah ile konuşması dolayısıyla Hz. Musa’ya verilen addır (Çağbayır, 2007, s. 3156). Kelime iki manayı da ihtiva edecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Hz. Muhammed, Mîraç mucizesinde Allah ile konuştuğu için “kelîm”dir. Aynı zamanda Allah ile konuşan Hz. Musa’ya da benzetilir. Hz. Muhammed, Allah’ın seçkin kulu, dostu ve sevgilisidir. Ayrıca ümmetlerin ve gam çekenlerinde dostudur. Bu sıfatlar divanda “ḥabîb”, “ḥabîb‘ullâh”, “maḥbûb”, “mihrbân”, “nedîm”, “kelîm” kelimeleri ile karşılanmaktadır. Hz. Muhammed’e bu sıfatların verilmesi ümmetine karşı duyduğu derin sevgi ve Mîraç mucizesinde Allah’a iki kaş mesafesinden daha fazla yakın olması ile ilgilidir.	
hâdî-i sübûl (K. 3/ 17)	Yol gösteren, kılavuz
Hâdî-i şeh-râh-ı vişâl (K. 4/ 30)	Kavuşma anayolunun kılavuzu

hādî -i nesl-i muṭahhar (K. 6/ 26)	Mübarek neslin kılavuzu
Hādî-i ṭarîḳ-i zîkr ü ihlâş (M. 1/ 31)	İhlas ve zikir yolunun rehberi
mürşid-i dergâh-ı vaḥdâniyyet-i Yezdân (K.2/ 38)	Allah'ın tevhid dergahının mürşidi
mürşid-i kerrübiyyîn (K. 4/24)	Allah'a en yakın meleklerin mürşidi
reh-ber-i ḥayl-i 'urefâ (K. 4/23)	Arifler zümresinin rehberi
“Hādî”, “mürşid”, “reh-ber” kelimeleri aynı manayı ihtiva eden müteradif kelimelerdir. Bu kelimeler ile Hz. Muhammed'in dünya hayatındaki ameliyesi üzerinde durulmuştur. Kendisine vahyedilen hayat formunu ona inananlara aktarmak ve onlara kılavuzluk etmek, Hz. Muhammed'in yükümlülüğüdür, peygamberlik vazifesidir. Ayrıca Hz. Muhammed; arifler zümresinin önderi, kılavuzudur. Tevhid dergâhının ve meleklerin mürşididir.	
Muḥaddîs-i şuhuf-ı şer' (K. 6/ 31)	Vahiy sayfalarının söz ustası/hadisçisi
muḥbir-i şadîḳ (K. 6/ 31)	Sadakatli haberci
Mübelliğ-i hikem (K. 6/ 23)	Hikmetleri tebliğ eden
Müfessir-i kütüb-i zât-ı İzzîd-i Settâr (K. 6/ 31)	“Kullarının kusur ve günahlarını örten” Allah'ın zatının kitaplarının tefsircisi
Divanda Hz. Muhammed'in peygamberlik görevleri ile ilgili isimler ve sıfatlar; “muḥaddîs”, “muḥbir”, “mübelliğ” ve “müfessir” kelimeleri ile karşılanmıştır. Hz. Muhammed, vahyin söz ustası ve aynı zamanda uygulayıcısıdır. Vahiyle bildirilen hikmetleri insanlara tebliğ eden, Allah'ın vahyini açıklayan sadakatli habercidir.	
mest-i bâde-i dîdâr (K. 6/ 23)	Sevgilinin şarabının sarhoşu
Hz. Muhammed; ilaî güzelliğe âşık olmuş, kendinden geçmiş aşk sarhoşudur.	
nâşîb-i a'lâm-ı hüda (K. 4/ 27)	Hidayet sancağını diken
Hz. Muhammed, insanlara doğru yolu göstermekle mükelleftir. Doğruluk sancağını yeryüzüne dikmiş, bu sancağın etrafına bütün insanları davet etmiştir.	
nâşîh-i edyân (K.1/39)	Dinleri geçersiz kılan
Nâşih; “silen, yok eden, kaybeden”, “geçersiz kılan” (Çağbayır, 2007, s.4302) manasına gelir. Hz. Muhammed, son peygamber olup ondan önceki bütün dinleri geçersiz kılmıştır.	
Nâzım-ı kâmil-i divân-ı kemâl ü iclâl (K. 4/ 25)	Büyüklik ve olgunluk divanının yetkin şairi
Hz. Muhammed, yücelik ve olgunluk divanını yazan usta bir şaire benzetilmiştir.	
Nûr (K. 5/45)	Aydınlık, ışık
Nûr-ı dü-cihân (K. 8/ 40)	İki âlemin nuru
rûh-ı revân (K. 1/38)	“Yaşam kaynağı” manasında Hz. Muhammed'in ruhu
rûh-ı a'zâm (G. 114/ 3)	“En büyük ruh” manasına gelen Hz. Muhammed'in ruhu
ḳadîm (K. 3/ 29)	Başlangıcı bilinmeyen, çok eski, ezeli
Hz. Muhammed'in cismani varlığının dışında Allah'ın nurundan ona verilmiş olan bir varlığı daha mevcuttur. Bu varlık âlemlerin ve bütün mevcudatın yaratılışından öncesine dayanır. Bundan dolayı Hz. Muhammed varlığı “ḳadîm (K. 3/ 29)” dir. O, Allah'ın nurundan yaratılmış ilk varlıktır. Daha sonra bütün âlemler ve mevcudat, Hz. Muhammed'e bahşedilen bu nurdan yaratılmıştır. Tasavvufun bu yaratılış felsefesi “nûr-ı Muhammediyye” veya “hakikat-i Muhammediyye” kavramı ile izah edilir (Demirci, 1997, s. 179-180). “Nûr-ı Muhammediyye” kavramı etrafında şekillenen yaratılış felsefesi naatların merkezinde yer alır. Naatlarda sıkça kullanılan iktibaslar da bu kavramla ilgili olan hadislerdir. Allah'ın zatından gelen “nûr”a dayandırılan yaratılış, naatlarda Hz. Muhammed'in bütün güzel isim ve sıfatlar övülmesine vesile olmuştur. <i>Hanyalı Nûrî Osmân Divânı</i> 'ndaki naatların merkezinde de “nûr-ı Muhammediyye” kavramı bulunmaktadır. “Rûh-ı revân” ve “rûh-ı azâm” olan Hz. Muhammed, divanda varlığın kaynağı ve bütün ruhların atası olarak ele alınmış; yaratılış ile Hz. Muhammed arasında ontolojik bağ bu kavramlarla ifade edilmiştir.	
şâhib-âlem (K. 9/ 39)	Dünyanın efendisi
şâhib-i beyt-i Ḥudâ (K. 1/15)	Allah'ın evinin efendisi
şâhib-livâ (K. 9/ 39)	Sancak sahibi

şâhib-i devlet (K. 2/25)	Makam, şân, mutluluk sahibi
şâhib-i kudret (K. 4/ 62)	Güç sahibi
şâhib-i şefkat ü 'atâyâ (K.8/ 75)	İhsan ve şefkat sahibi
şâhibü'l- 'irfân (K. 9/ 47)	İrfan sahibi
mâcid-i îmân (K. 1/15)	İmanın şân ve şeref sahibi
Dünyanın efendisi olan Hz. Muhammed; güç, ilim, irfan, makam, şefkat ve şeref sahibidir.	
ümmî (K. 2/ 27)	Bildiklerinin okuma yazma olmadan Allah'ın vahyi ile elde etme manasına gelen Hz. Muhammed'in sıfatı
Ümmî; "Okuma yazma bilmeyen; okur yazar olmayan" manasının yanında "Hz. Muhammed'in, okur yazar olmadığı için din konusundaki bilgilerinin Allah vergisi olduğunu ifade eden sıfatı"dır (Çağbayır, 2007, s. 6073). Hz. Muhammed'in okuma yazması olmadığı hâlde bütün ilimlere mazhar olması ümmî olduğunun göstergesidir. O; Kur'ân-ı Kerim'in sırlarına vakıf olan, yaratılış hakikatini bilen arif ve âlimdir. Bu bilgiler ona Allah tarafından bahşedilmiştir.	

Hz. Muhammed'in Bedenî Özellikleri

Leb, Dehân

Lebi ki otuz iki güne sükkeri çiyner
Dişine ھاşı la'l etdi parça bu zîbâ yâķūt (K. 12/ 4)

Hz. Muhammed'in dudağı otuz iki çeşit şeker çiyner. Hz. Muhammed'in dişleri birbirinden farklı otuz iki tane şekerdir. "Leb-i sükkur-fürüşuñ sükkuristân-ı vefâ" (G. 30/1) tamlamasında Hz. Muhammed'in dudağı "şeker saçan dudak" şeklinde tasvir edilir. Hz. Muhammed'in dudağından tatlı sözler dökülür. Ayrıca "hoķķa-ı dehân" (T. 1/5) ifadesinde Hz. Muhammed'in ağız, küçük yuvarlak kutuya benzetilmiştir.

Ebrû, Müjgân

Ebrû ile müjgânını seyr etdi ezelden
İsmâ ile ta'lîm-i kün-i tîr ü kemândır (K. 5/ 46)

Hz. Muhammed'in kaşı kemana, kirpikleri oka benzetilmiştir.

Gîsû, Saç

Fütâde-i ser-i gîsûsu hürîyân-ı behîşt
Ferâğ-ı 'anber-i sevdâdan anlara düşvâr (K. 6/ 36)

Cennetin hurileri, Hz. Muhammed'in saç telinin müptelasıdır. Hurilere sevdanın amberinden el çekmek onlara zor gelir. Beyitte Hz. Muhammed'in saçı amberine benzetilmiştir. Amber; "balının bağırsaklarında oluşup balığın kusması ile ortaya çıkan, hafifliği sebebiyle su üzerinde kalarak sahile vuran güzel kokulu ancak pek temiz sayılmayacak esmer maddedir" (Şentürk 2016, s.316). Hz. Muhammed'in saçı "'abîr-i ser-i gîsû-yı Muhammed" (G. 102/3) tamlamasında da ambere benzetilmiştir. Abîr, "güzel koku özellikle amber kokusu için kullanılan bir tabirdir" (Şentürk, 2016, s.65). Hz. Muhammed'in saçı, renk ve koku bakımından ambere benzetilmiştir. "Leyletü'l-kadriñ nişânıdır saçıñ" (G.31/3) ifadesinde de belirtildiği gibi Hz. Muhammed'in saçı gece gibi siyahtır.

Yüz, Çihre, Cemâl, Hüsñ ü ân

Fürûğ-ı nâşîyesinden güneş şu 'â'ı alıp
N'ola cemâline dersem Metâli 'ü'l-envâr (K. 6/ 34)

Güneş, ışığını Hz. Muhammed'in alınının nurundan almıştır. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in yüzüne Metâlî ü'l-envâr denilse layıktır. Hz. Muhammed'in cemali "Metâlî ü'l-envâr"a benzetilmiştir.

O hüsn ü ân ile Yûsuf ki nûr-ı 'âlem idi
Bu MıŖr-ı Ŗer'îne olsa 'aceb mi defter-dâr (K. 6/ 59)

Hz. Muhammed, güzellik ve zarafette Hz. Yusuf'tur. O, âlemin nurudur. Ŗeriat Mısr'ının defterdarıdır. "Cemâl-i behcet" (T. 1/ 21) olan güzellik sahibidir. "Nühüfte kevkebidir târem-i melâhâtinîñ" (T. 1/ 21) tamlamasında belirttiği gibi "güzellik göğünün gizli yıldızı"dır. "Rübüdesi mi değil hürîler Ŗabâhâtinîñ" (T. 1/ 21) tamlamasında cennet güzelleri olan hurilerin, onun güzelliğinin tutkunu olduğu söylenir. "Yüzüñ 'îd-ı vuşlatdır" (G.31/3) "Meh-liķâ" dır. (G.31/3) Görüldüğü gibi divanda Hz. Muhammed'in güzelliği Hz. Yusuf'a ve güzellik göğünün yıldızına benzetilmiştir. Bu güzellik, güzelliğin sembolü hâline gelen cennet hurilerini kıskandıracak şekildedir. Hz. Muhammed, ay gibi parlak yüzlüdür. Hz. Muhammed'in yüz ile ilgili tasvir ve benzetmeleri sadece güzelliğe değil kokuya da dayanmaktadır. "Çihre-i gül-büy-i Muħammed" (G. 102/1) ifadesinde Hz. Muhammed'in gül kokan yüzünden bahsedilir.

Kamet

Hz. Muhammed'in güzellik unsurlarından bir diğeri de boyudur. "Serv-kâmet" (T. 1/ 21) ifadesi ile Hz. Muhammed'in boyu serve benzetilmiştir.

Hz. Muhammed'in SöyleyiŖ Özelliđleri

Hz. Muhammed'in söyleyiŖi "Deva-yı misk-i hikemdir ki var beyânında"dır. (T. 1/5) Hz. Muhammed'in hikmetli sözleri misk gibi Ŗifa vermektedir. Bu sözler iki cihanda insanlar için kurtuluŖ yoludur. "Ŗifâ konuldu lisân-ı Ŗeker-feŖânında" (T. 1/5) mısrasında Hz. Muhammed'in Ŗeker saçan dilinin Ŗifa verdiği söylenmektedir. Onun ağzından çıkan her bir söz Ŗeker gibi tatlıdır. Bu Ŗeker, âlemlere Ŗifa vermektedir. Hz. Muhammed'in lisanı ve Ŗifa arasındaki bağlantıyı gösteren diğeri ifadeler "nuŖķ-ı cân-fezâ" (G. 5/4) ve "Me'âl-i âyet-i Ŗıhhat olur zebânında"dır. (T. 1/5) Hz. Muhammed'in dilinde Ŗifa âyetinin anlamı bulunmaktadır. Onun sözü gönle huzur verir, cana can katar.

Dehân-ı mu'cizi esrâr-ı 'ıŖķ ile lebrîz
Ma'ârif ile dil-i 'arŖ-ı pâyesi ser-Ŗâr (K. 6/ 24)

Hz. Muhammed'in muciz ağzı aŖk sırları ile doludur. Payesi arŖa kadar yükselen dili, bilgi ile ağzına kadar doludur. Bilgi bakımından da Hz. Muhammed'in lisanı yüceltilmiştir. "Kelâm-ı mu'ciziñ hâ Mîm ü Tâ Hâ Kâf Hâ" (G. 30/1) olan Hz. Muhammed'in dili, mucizelerle doludur. Burada kastedilen Hz. Muhammed'in ağzından çıkan vahiy sözleridir. Vahiylere, mucizelerle ve aŖk sırları ile doludur.

Vücüd-ı nâzükinden müste'âr ârâyiŖ-i hestî
Lisân-ı efŖâhından müstefâd esrâr-ı mâ-evhâ (K. 2/26)

Varlık süsünü Hz. Muhammed'in nazik vücudundan almıştır. "Mâ-evhâ" sırları ise Hz. Muhammed'in fasih dilinden anlaŖılmıştır. Hz. Muhammed'in dili açık ve düzgündür. Hz. Muhammed, vahiy sırlarını açık bir ifade ile dile getirir.

Hz. Muhammed'e Atfedilen Motifler

Naatlarda Hz. Muhammed tasvir edilirken çeŖitli benzetmelerden ifade edilmektedir. *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'*ndaki benzetmeler aŖađdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2

Hız. Muhammed'e Atfedilen Motifler

dādār-ı evreng-i harem (K. 9/ 35)	Harem tahtının adaletli ve doğru olan hükümdarı
Dāver (K. 6/ 33)	Doğru ve âdil hükümdar
dāver-i tahtgāh-ı harem (K. 11/ 1)	Harem tahtının doğru ve âdil hükümdarı
Dāver-i cihān (M. 1/7)	Kâinatın padişahı
dāver-i dermādegān(G. 114/ 1)	Çaresizlerin doğru ve âdil hükümdarı
dāver-i ferişte cünüd (K. 3/17)	Melek ordusunun doğru ve âdil hükümdarı
dāver-i ferhunde-hışāl (K. 4/ 23)	Mübarek yaratılışı doğru ve âdil hükümdar
dāver-i iklīm-i şefā'at (K. 4/ 60)	Şefaat ülkesinin doğru ve âdil hükümdarı
dāver-i iklīm-i 'ināyāt (K. 4/ 71)	İhsanlar ülkesinin doğru ve âdil hükümdarı
Emīr i nāmver (K. 3/ 17)	Şanlı hükümdar
Emīr-i taht-ı <i>Levlāk</i> (K. 2/ 44)	“Levlāk” tahtının beyi
fermān-revā-yı ins ü cān (K. 9/ 32)	İnsan ve cinlerin padişahı
hākān (K. 1/52)	Türklerde ve Moğollarda hükümdarlara verilen ünvan
Serīr-i işka hākān (G. 95/7)	Aşk tahtının hakanı
hān (K.9/ 43)	Devlet başkanı
hıdīv-i kişver-i lāhūt (K. 3/ 16)	Lahut ülkesinin hükümdarı
hıdīv-i efser-i <i>Tāhā</i> (K. 2/44)	“Tâ-hâ” tacının hükümdarı
hıdīv-i kevneyn (K. 3/ 28)	İki âlemin hükümdarı
hıdīv-i levlāk (K. 8/41)	“Levlāk”ın hükümdarı
hıdīv-i enbiyā (K. 9/ 46)	Peygamberlerin hükümdarı
hıdīv-i A'cām (M. 1/7)	Arap olmayanların padişahı
hudāvend-i serīr-i luṭf (K.2/ 44)	Lütuf tahtının padişahı
hudāvend-i kütüb-hāne-i evhā (K.5/42)	“Evhā” kütüphanesinin padişahı
hudāvend-i kerem (K. 9/ 45)	İhsan padişahı
husrev-i kisrā (K. 1/17)	Padişahların padişahı
Re'īs-i ḥayl-i rüsül (K. 3/17)	Resuller zümresinin başı
şadru'l-verā (G.1/1)	Kâinatın kalbi
şadr-ı mecma' -ı rüsül (G. 1/2)	Resullerin tamamının önderi
Ser-dār-ı mülk-i ma'rifet (G. 1/3)	Marifet ülkesinin komutanı
Ser-dār-ı rüsül (K. 5/ 28)	Resullerin komutanı
Ser-defter-i ketībe-i peygām-berān-ı hāk (G. 1/3)	Hak peygamberleri bölüğünün reisi
server-i serverān-ı kevneyn (M. 1/72)	İki cihanın efendilerinin efendisi
Server-i peygām-berān-ı nīk-ḥaşā'il (K.1/9)	İyi hasletler sahibi peygamberlerin efendisi
şāh-ı enbiyā (G. 1/3)	Peygamberlerin padişahı
şāh-ı hāk-nümā (G. 5/4)	Hakkı gösteren padişah
şāh-ı sidre-nişīn (K. 12/7)	Sidre makamının padişahı
Şāh-ı şehān-ı cihān (K. 1/53)	Dünyanın şahlarının şahı
şāh-ı divān-hāne-i ma' nā (K. 2/ 25)	Mana sofasının padişahı
şāh-ı evreng-i harem (G. 115/2)	Harem tahtının padişahı
şāh-ı ḥayl-i enbiyā (G. 2/1)	Peygamberler topluluğunun padişahı
şāh-ı serīr-i kurb-ı Hāk (K. 2/36)	Allah'a yakınlık tahtının padişahı
şāh-ı yekke-tāz (K. 2/39)	Bahadır padişah
şāh-ı mesned-i ihsān (K.2/ 44)	İhsan makamının padişahı
şāh-ı mesned-i işk (K. 3/ 16)	Aşk makamının padişahı

şâh-ı cihân (K. 4/ 27)	Cihanın sultanı
şâh-ı serîr-i ma' delet (K. 8/77)	Doğruluk tahtının padişahı
şâh-ı 'âlî-şân (K. 9/ 47)	Yüksek şöhretli padişah
şâh-ı serîr-i risâlet (K. 10/ 12)	Peygamberlik tahtının padişahı
şâh-ı dîn (K. 11/ 23)	Din padişahı
serîr-i vahdete şâh (G. 114/ 2)	Vahdet tahtının padişahı
Şeh (M. 1/4)	Hükümdar, padişah
şeh-i nukabâ (T. 1/1)	Velilerin padişahı
şeh-i vâlâ-himem (K.9/ 43)	Himmeti yüce olan padişah
şeh-i taht-ı kudret (K. 4/ 22)	Kudret tahtının padişahı
şeh-i makâm-ı Mahmûd (M. 1/25)	Makam-ı mahmud'un padişahı
şeh-i mekremet (K. 4/ 71)	Kerem padişahı
şeh-i mümtâz (K. 5/ 67)	Seçkin padişah
Şeh-i erîke-nişîn-i memâlik-i 'irfân (K. 6/21)	İrfan ülkesinin tahtında oturan padişah
şeh-i âsmân [u] hâke (M. 1/3)	Yerin göğün padişahı
Şâhen-şeh-i mu 'azzam (K. 10/ 13)	Yüce padişahların padişahı
Şehen-şeh-i haremeyn (K. 3/ 28)	Mekke ve Medine şehirlerinin şahlarının şahı
şehryâr-ı serîr-i nübüvvet (K. 3/ 25)	Peygamberlik tahtının padişahı
Sultân-ı serîr-i kâbe kâvseyn (K. 8/31)	"Kabe kavseyn" tahtının sultanı
Sultân-ı cemî 'i enbiyâ (K.8/ 47)	Peygamberler zümresinin sultanı
sultân-ı iklim-i hikem (K. 9/ 32)	Hikmetler ülkesinin sultanı
Sultân-ı taht-ı merhamet (K. 9/ 35)	Merhamet tahtının sultanı
sultân-ı enbiyâ (K. 10/13)	Peygamberlerin sultanı
Sultân-ı 'Arab (M. 1/7)	Arap'ın sultanı
pâdşâh-ı âlem-i tahkîk (K. 1/8)	Hakikat âleminin padişahı
Pâdşâh-ı dü-serâ (K. 4/ 27)	Dünya ve ahiretin padişahı
pâdşâh-ı küin fekân (G. 114/ 2)	"Kün fekân" tahtının padişahı
pâdşâh-ı serîr-i kerem (K. 11/ 1)	Cömertlik tahtının padişahı
tâcdâr-ı serîr-i harem (K. 11/18)	Harem tahtının padişahı
tâcdâr -i hüsrevân-ı mülk-i nübüvvet (K.1/ 11)	Peygamberlik ülkesinin padişahlarının padişahı
Tâc-ı ser-i enbiyâ-yı zî-şân (M. 1/ 23)	Şanlı peygamberlerin baş tacı
kişver-i hüsne pâdşâ K. 8/78)	Güzellik ülkesinin padişahı
ķâfile-salâr-ı şeh-i mesned-i levlâ (G. 3/3)	Vahiy tahtının padişahlarının padişahı
<i>Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'nda Hz. Muhammed için kullanılan motiflerin başında "dâdâr", "dâver", "hâkan", "hân", "hidiv", "hudâvend", "husrev", "şâh/şeh", "şâhen-şeh/şehen-şeh", "şehryâr", "sultân", "pâdşâ/pâdşâh", "tâcdâr" "fermân-revâ" gibi hükümdarlık ve "emîr", "ser-dâr", "server", "re'îs", "kumandan", "başkan" gibi önderlik bildiren isimler gelmektedir. Bunlar içinde "dâdâr", "dâver", "hudâvend", "pâdşâh" kelimeleri aynı zamanda Allah'ı için de kullanılan isimlerdir. "Hân" ve "sultân" kelimesi dışında bütün kelimeler Farsçadır. "Hân" Eski Türkçe; "sultân" ise Arapçadır.</i>	
<i>Hz. Muhammed aşk ve güzellik makamının; kerem, kudret, "levlâk", harem, "kabe kavseyn" ve nübüvvet tahtının; irfan, hikmet ve lahut ülkesinin; hakikat âleminin; mana sofasının ve "evhâ" kütüphanesinin; velilerin ve iki cihanın bahadır, yüce şöhretli, himmeti büyük, seçkin padişahıdır. Aşkın, güzelliğin, keremin, gücün ve irfanın en üstün makamının sahibidir. "Levlâk" ile imgelenen yaratılışın sebebidir. "Harem" ve "kabe kavseyn" tahtı olan Miraç'ın tek muhatabıdır. Hakikat âleminin manasının bilginidir. "Evhâ" ile tabir olunan vahiy sırlarının sultanıdır.</i>	
Âhü-yı haremgeh-i ma'ânî (M. 1/ 21)	Mananın harem dairesinin ceylanı
'Ankâ-yı kâf-ı kurb-ı Hâk (K. 9/ 33)	Allah'a yakınlığın Kaf Dağı'nın ankası
'Ankâ -i çemenistân-ı riyâz-ı iclâl (K. 4/ 21)	Ululuğun güzel bahçelerinin ankası
'andelîb-i hoş-nevâ-yı gülşen-i rahmet (K. 2/37)	Rahmetin gül bahçesinin sesi güzel bülbülü

'andelîb-i tûrfe-sürûd (K. 3/ 21)	Benzersiz güzel sesli bülbül
Bülbül-i bağ-ı ledün (K. 4/ 32)	Ledün bahçesinin bülbülü
Bülbül-i gülşen-tırâz-ı vahy-i ilâhî (K. 1/ 14)	İlahi vahyin gül bahçesini süsleyen bülbül
bülbül-i kuds (K. 6/ 23)	Kudüs şehrinin bülbülü
Bâğ-ı risâlet bülbülü (K. 9/ 34)	Peygamberlik bahçesinin bülbülü
Hezâr-ı nağme-serâ (K. 3/ 21)	Şarkı söyleyen bülbül
şeh-bâz-ı evc-i nüh-ţabak (K. 9/ 33)	Dokuz feleğin göğünün akdoğanı
şâh-bâz-ı kuds (K. 10/ 14)	Kudüs şehrinin akdoğanı
tûti-i 'Acem (M. 1/15)	Acem bülbülü
tûti-i haremgeh-i ev-ednâ (K. 8/33)	"Ev ednâ"nın harem dairesinin papağanı
tûti-i âyine-i şafha-yı Furkân (K. 1/ 14)	Kur'ân-ı Kerim'in sayfasının aynasının papağanı
tûti-i şekeristân-ı iblâğ (M. 1/ 22)	Vahyin şeker ülkesinin tutisi

Hz. Muhammed'i tasvir etmek için kullanılan diğer bir motif ise "Âhû", "ankâ", "andelîb", "bülbül", "hezâr", "şeh-bâz", "tûti" şeklindedir. Bu kelimeler içinde sadece "Anka" kelimesi Arapça olup diğerleri Farsçadır. Diğer adı simurg olan Anka; "kuşların şahı", "egemen kuş", "çare bulan kuş", "tedavi eden kuş" adlarıyla da bilinir. "Büyük bir avcı kuş, Zâl'ın yanında öğrenip olgunluğa eriştiği kişi" manasına gelir" (Yıldırım, 2008, s. 623). Hz. Muhammed, Miraç'a mazhar olması bakımından divanda "Allah'a yakınlığın Kaf Dağı'nın ankası" olarak tasvir edilmiş, Miraç mucizesine telmih yapılmıştır. Miraç mucizesinde Hz. Muhammed'in Allah ile görüştüğü makam Kaf Dağı'na, Hz. Muhammed de bu dağa ulaşmış bir ankaya benzetilmiştir. "Simurg, Eski İran'da göklere yükselme miti" dir (Yıldırım, 2008, s. 628). Dolayısıyla Hz. Muhammed'in Miraç'a yükselişi anka motifinden istifade edilerek izah edilmiştir.

Hz. Muhammed'in tasvirinde kullanılan diğer bir motif ise "'andelîb", "bülbül", "hezâr"dır. Bu kelimeler müteradifdir. Divanda bu kelimelerin kullanımına baktığımızda kelimelerin gerçek manada kullanıldığı ve güzel sesi vurgulandığı görülür. Bu benzetmenin sebebi vahyin tatlı sözlerinin Hz. Muhammed'in ağzından çıkmasına dayanır. Hz. Muhammed; rahmetin gül bahçesinin, "ledün" bağının, ilâhî vahyin gül bahçesinin, Kudüs şehrinin ve peygamberlik bahçesinin eşsiz sesli bülbülüdür. Divanda geçen ifadelerde kerem, ilahi ilim, vahiy ve peygamberlik bahçeye benzetilmiştir. Sesi ve varlığı ile bu bahçeleri şenlendiren; aynı zamanda Miraç mucizesinin yaşandığı günde Kudüs şehrinin semalarını süsleyen bülbül ise Hz. Muhammed'dir. Bülbülün "her ötüşünün, her nağmesinin farklı farklı anlamları vardır ve bu anlamların altında dünya kadar sır gizlidir" (Yıldırım, 2008, s. 185). Hz. Muhammed'in de her sözü vahyin hakikat sırları ile doludur.

Divanda kullanılan diğer bir motif "şeh-bâz"/"şâh-bâz"dır. Hz. Muhammed dokuz feleğin göğünün, Kudüs şehrinin akdoğanıdır. Hz. Muhammed'in şeh-baza benzetilmesi, şeh-bazın yükseklerde uçması ile ilgilidir. Bu benzetmede Miraç mucizesine telmih yapılmıştır.

Hz. Muhammed aynı zamanda "tûti"dir. Tutu; "papağan" demektir (Yıldırım, 2008, s. 693). "Ev ednâ'nın harem dairesinin papağanı" ifadesinde Miraç mucizesine telmih yapılmış, Allah ile konuştuğu için Hz. Muhammed "tûti"ye benzetilmiştir. Aynı zamanda bu benzetmenin yapılmasında tutinin aynada yansımaları gördüğünde başka bir kişi ile konuştuğunu zannetmesi etkili olmuştur. Burada "vahdet-i vücûd" anlayışı sembolik olarak gözler önüne serilir. Hz. Muhammed aynı zamanda "Kur'ân-ı Kerim'in sayfasının aynasının papağanı"dır. Hz. Muhammed, Kur'ân aynasına bakıp konuşan ve orada yazılanları tekrarlayan bir papağandır. Papağan ile şeker arasındaki anlam bağlantısı sebebiyle Hz. Muhammed'in sözler vahiy kaynaklıdır ve tatlıdır.

baħr-ı dâniş (M. 1/ 14)	İrfan denizi
baħr-ı hidâyet (K. 5/43)	Hidayet denizi
baħr-ı muhît-i küremâ (K. 4/ 59)	Cömertlikler okyanusu
deryâ-yı bî-pâyân (K. 9/ 47)	Sonsuz deniz
Deryâ-yı luţf u âţîfet (K. 9/ 35)	İhsan ve iyilik denizi
deryâ-yı şefâ'at (K. 2/ 52)	Şefaât denizi
deryâ-yı 'ulûm u hikem (K. 5/ 21)	Hikmetler ve ilimler denizi

Hz. Muhammed'in tasvirinde "baħr", "deryâ" motifinden de yararlanılmıştır. Hz. Muhammed; hidayet, şefaât, cömertlik, ilim ve hikmet denizidir. Bu benzetmede Hz. Muhammed'in sahip olduğu bu vasıfların bolluğu ifade edilir. Hz. Muhammed'in kereminin, şefaatinin ve bilgisinin ucu bucağı yoktur.

gül-i bağ-ı Yâsîn (K. 4/ 21)	“Yâsîn” bahçesinin gülü
Gül-i hadîka-ı ‘irfân (K. 3/ 21)	İrfan bahçesinin gülü
Gül-i hadîka-yı kurb-ı İlahî (K. 6/23)	Allah’a yakınlık bahçesinin gülü
Gülbün-i gülşen-i Tâhâ (K. 4/21)	“Tâ-hâ”nın gül bahçesinin gül fidanı
gülbün-i gülşân-ı hüda (K. 5/ 26)	Hidayetin gül bahçesinin gül fidanı
gonce-i esrâr (K. 3/ 21)	Sırların goncası
Vuşlat diyârının gülü (K. 9/ 34)	Kavuşma diyârının gülü
gülzâr-ı kurbuñ sünbülü (K. 9/ 34)	Yakınlığın gül bahçesinin sümbülü
Hz. Muhammed tasvirlerinde naatlarda sıkça “gül”, “gülbün”, “gonce”, “sünbül” motifleri kullanılır. Gül; “Şiir geleneğinde en çok değer verilen çiçek olması yahut Hz. Peygamber’i temsil etmesi gibi yüce değerler izafe etmesi sebebiyle olmalı ‘gül’ kavramıyla aynı zamanda insanlar hakkında en değerli, seçkin, yüce gibi anlamlar ifade etmek” için kullanılır (Şentürk, 2021, s. 364). Divanda Hz. Muhammed; irfan, Yâsîn, Tâ-hâ bahçesinin gülüne benzetilir. “Yâsîn” ve “Tâ-hâ” ile imgelenen Kur’ân sırlarıdır. Hz. Muhammed; bilgi ve Kur’ân sırlarına vakıf olan en seçkin kişidir. Aynı zamanda Hz. Muhammed; “Allah’a yakınlık ve kavuşma diyârının gülü” ve “sırlar goncası”dır. Bu benzetmelerde kastedilen Hz. Muhammed’in Mîraç mucizesinde Allah ile görüşmesi ve sırlara vakıf olmasıdır. Divanda bu manayı destekleyecek şekilde kullanılan diğer bir ifade de “yakınlığın gül bahçesinin sümbülü”dür.	
‘arûs-ı tutuq-ârâ-yı ev-ednâ (K. 5/ 22)	“Ev ednâ”nın duvağı süslü gelini
Hz. Muhammed, “ev ednâ’nın duvağı süslü gelini”dir. Mîraç mucizesinde Hz. Muhammed’in Allah’a yakınlığını bildiren “ev ednâ” iktibasî, Hz. Muhammed ile Allah’ın kavuşması demektir. Hz. Muhammed, “habibullâh”tır, Allah’ın sevgilisidir. Bundan dolayı bu kavuşmada Hz. Muhammed, duvağı süslü bir geline benzetilmiştir.	
nûr-ı ‘uyûn-ı ‘uşşâk (K. 4/ 29)	Âşıkların gözlerinin nuru
Nûr-ı kandîl-i kerem (K. 4/ 30)	Kerem kandilinin ışığı
şeb-çerâğ-ı leyl ü nehâr (K. 6/ 21)	Gündüz ve gecenin kandili
kandîl-i harem-serây-ı vuşlat (M. 1/ 30)	Kavuşma sarayının haremının kandili
şem’-i bezm-i vaşl-ı hak (G. 2/2)	Allah’a kavuşma meclisinin nuru
Şem’-i mihrâb-ı vefâ (K. 4/ 29)	Vefa mihrabının nuru
şem’-i şebistân-ı himem (K. 4/ 30)	Hikmetlerin harem odasının mumu
şem’-i bezmgâh-ı hüda (K. 6/ 25)	Hidayet meclisinin mumu
pertev-i hürşîd-i vişâl (K. 4/ 22)	Kavuşma güneşinin ışığı
Pertev-nümûd-ı eynemâ (K. 9/ 36)	“Eynemâ”nın ışığını gösteren
Hz. Muhammed’in tasvirinde “nûr”, “şeb-çerâğ”, “şem”, “pertev-i hürşîd” motiflerinden istifade edilir. Bu motiflere bakıldığında kelimelerin “ışık” manasında kullanıldığı görülür. Hz. Muhammed; kerem kandilinin ışığı, gündüz ve geceyi aydınlatan kandil, vefa mihrabının nuru, hidayet meclisinin mumudur. Mîraç mucizesine mazhar olduğundan divanda “hikmetlerin harem odasının mumu”, “kavuşma güneşinin ışığı”, “eynemâ ışığını gösteren” şeklinde tasvir edilmiştir. Aynı zamanda Hz. Muhammed, Hak âşıklarının gözünün nurudur. Hak âşıklarının peygambere verdiği değer bu şekilde ifade edilmiştir.	
Dür-i yetîm-i şeref-zâ (K. 6/ 26)	Şeref veren büyük ve iri inci; Şeref veren Hz. Muhammed
dürc-i dür-i ‘irfân-ı bî-pâyân u lâ-yuḥşâ (K. 2/30)	Sayılamayacak kadar çok ve sınırsız incinin kutusu
dürr-i yem-i luṭf u ni’am (K. 9/ 34)	Nimetler ve kerem denizinin incisi
dürr-i yenbû’u ‘-l hikem(G. 115/4)	Hikmetleri kaynağının incisi
Dürr-i şadef-i muḥîṭ-i ma’ nâ (K. 8/36)	Mana okyanusunun sedefinin incisi
Elmâs-ı ma’âdîn-i bidayet (K. 8/34)	Başlangıç madenlerinin elması
Gevher-i kûlûm-i esrâr-ı Hudâ-yı Mütê’âl (K. 4/ 31)	Yüce Allah’ın sırlar denizinin cevheri
gevher-i lâlâ (K. 6/22)	Parlak inci
ḥâzin-i ‘ilm-i ledün (G. 114/ 7)	Ledün ilminin haznedarı
Gencür-ı ḥazânin-i İlahî (M. 1/10)	İlahi hazinelerin hazine bekçisi

kân-ı sehâ (K.8/ 74)	Cömertlik kaynağı
Kân-ı ihsân u sehâ (G. 2/6)	Cömertlik ve ihsan kaynağı
Cevher-i tefrîde kân (K.1/39)	Cevherinin kaynağı
Ledün yâkûtuna kân (G. 95/ 10)	Ledün yakutunun kaynağı
ma'dene'l-vefâ (G. 5/1)	Vefa madeni
lu'lu'-ı lâlâ (K. 6/ 26)	Parlak inci
Lu'lu'-ı tâc-ı şeref (K. 4/ 31)	Şeref tacının incisi
Lu'lu-ı yetîm-i âferîniş (M. 1/ 14)	Yaratılışın yegane incisi
maḥzen-i esrâr-ı Hâk (G. 95/3)	Allah sırlarının hazinesi
menba'-ı luṭf u eḡāl (K. 4/ 28)	İhsanlar ve kerem kaynağı
menba'-ı luṭf u cüd u ihsân (K.8/ 74)	İhsan, kerem ve lütuf kaynağı
menba'-ı ilm ü beyân (G. 114/ 7)	Beyan ve ilim kaynağı
Mu'allâ gevher-i cân (G. 95/8)	Üstün can gevheri
tâc-ı muraşşâ' (G. 95/8)	Süslü taç
Yetîm-i dürr-i girân-ı kâdr (K. 6/ 22)	Çok değerli incinin çocuğu
Yektâ-güher-i nigîn-i vaḥdet (M. 1/ 30)	Tevhit mührünün yegane incisi
Miftâḥ-ı ḥazîne-i risâlet (M. 1/9)	Peygamberlik hazinesinin anahtarı
şanduk-ı cevâhir-i kerâmet (M. 1/ 32)	Keramet cevherlerinin sandığı
Yâkût-ı ḥavâtiṡ-i tevellâ (K. 8/34)	Mühürlerin yakutu
Öklîd-i defîne-i hidâyet (M. 1/ 32)	Hidayet hazinesinin Öklid'i
Hanyalı Nûrî Osmân'ın naatlarındaki Hz. Muhammed tasvirinde “dür”, “lu'lu'”, “elmâs”, “gevher”, “yâkût” gibi değerli taşların yanı sıra değerli eşyaların muhafaza edildiği kutu olan “dürc” den ve değerli maden kaynaklarını ifade eden “kân” ve “menba'” motiflerinden istifade edildiği görülür. “Dür, dürr ve lu'lu” kelimeleri inci demektir. Hz. Muhammed; nimet ve kerem denizinin, mana okyanusunun sadefinin, şeref tacının büyük, iri taneli ve parlak incisidir. Allah'ın sırlar denizinin cevheridir. Cömertlik, ihsan ve kerem madenlerinin kaynağıdır. Mühürlerin yakutudur. Sayılamayacak kadar çok ve sınırsız incilerin kutusudur. Hikmet, kerem, şefaet incilerinin saklı olduğu hazinedir. Başlangıç madenlerinin elmasıdır. Yaratılışın kaynağıdır.	
âyîne-i vaḥdet-nümâ (K. 9/ 36)	Tevhidi gösteren aynası
âyîne-i nûr-ı Muḥammed (G. 102/1)	Muhammed nurunun aynası
Mir'ât-ı ḥudâ (G. 102/1)	Allah'ın aynası
Mir'ât-ı Ḥudâ-nümâ-yı vaḥdet (K. 8/33)	Tevhidin Allah'ı gösteren aynası
Mir'âti Cenâb-ı ḥudâni (G. 5/3)	Allah'ın aynası
Mir'ât-ı vech-i Hâk (K.2 /29)	Allah'ı yüzünün aynası
Mir'ât-ı zât-ı Kibriyâ (K. 9/ 36)	Mutlak büyük kudret ve azamet sahibi olan Allah'ın zatının aynası
<i>Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'ndaki naatlarda Hz. Muhammed'in tasvirinde istifade edilen diğer bir motif; “âyîne” ve “mir'ât”tır. Şair, yaratılışı tecellî kavramı ile izah eder. “Sonuç olarak yaratma, Tanrı'nın mümkünlerin aynasında ve mümkünlerin Tanrı'nın aynasında tecellîsi ve zuhurundan öte bir durum değildir” (Yücer, 2019, s.46). Divanda tecellî sembolik bir dille “ayna” teşbihi ile karşılanır. Zira ayna “tecellî anlayışını açıklamakta en sık başvurulan sembollerden birisidir” (Yücer, 2019, s.46). Yaratma, tecellî ve ayna arasındaki bağ ve bunların Hz. Muhammed ile ilişkisi “nûr-ı Muhammediyye” kavramı ile ilgilidir. Hz. Muhammed'in özü olan bu nûr, Allah'ın tecellîsidir. Bundan dolayı Hz. Muhammed; tevhidin, Allah'ın yüzünün ve zatının aynası olarak teşbih edilmiştir.</i>	
fâris-i meydân-ı 'irfân (K. 2/ 35)	İrfan meydanının binicisi
Fâris-i tevsen-i vaḥdet (K. 4/ 22)	Vahdetin sert başlı atının binicisi
Süvâr-ı refref-i cân (T. 1/2)	Can refrefinin binicisi
şeh-süvâr-ı eşheb-i kudret (K. 2/ 34)	Kudret atının usta binicisi
şeh-süvâr-ı hüner (T. 1/1)	Hünerin usta binicisi
Dilîr-i yekke-süvâr-ı fezâ-yı 'âlem-i kuds (K.	Kudüs âleminin göğünün usta binicisi

6/29)

Hiz. Muhammed'in tasvirinde kullanılan diğer bir motif; "fâris", "süvâr", "şeh-süvâr", "yekke-süvâr"dir. Hiz. Muhammed refref ve vahdet atının; hüner, irfan ve Miraç meydanının usta binicisidir. Bilginin ve gücün yuları onun elindedir. Miraç göğünü bilen, Refref'i bu gökte koşturan hünerli sürücüdür.

Āftāb (K. 11/ 10)	Güneş
bedr-i bûdür-ı evliyā (K. 9/ 39)	Veliler aylarının ayı
hürşîd-i cihān (M. 1/ 27)	Dünyanın güneşi
hürşîd vücûd (K. 8/ 40)	Güneş vücutlu
hürşîd-i sipîhr-i mülk-i 'irfān (M. 1/ 13)	İrfan ülkesinin göğündeki güneş
māh-ı çarh-ı hüdā (K. 3/17)	Hidayet göğünün ayı
Māh-ı ecv-i azamet (K. 4/ 28)	Azamet doruğunun ayı
Māh-ı felek-i nevāl ü ihsān (M. 1/13)	Lütuf ve bağış göğünün ayı
māh-ı tībān (G. 95/ 12)	Parlak ay
Meh-i sipîhr-i hüdā (K. 6/ 21)	Hidayet göğünün ayı
mîhr-i gerdûn (K.2/ 45)	Semanın güneşi
Mîhr-i gerdûn-ı risālet (G. 4/6)	Peygamberlik göğünün güneşi
Mîhr-i eflāk-i şeref (K. 4/ 28)	Şeref semalarının güneşi
mîhr-i sipîhr-i ıştîfā (K.9/ 31)	Seçkinlik göğünün güneşi
kevkeb-i gerdûn-ı edeb (K. 4/ 28)	Edeb semasının yıldızı
necm-i şākīb (M. 1/ 27)	Çok parlak, pırl pırl yıldız
Şems (K. 5/ 25)	Güneş
şems-i āfāk-ı kıdem (G. 115/2)	Ezel göklerinin güneşi
şems-i eflāk-i hüdā (K.9/ 31)	Hidayet semalarının güneşi
şems-i hakikat (K. 2/45)	Hakikat güneşi
şems-i hayl-i rüsûl (K. 11/ 4)	Resul zümresinin güneşi
şems-i şark-ı hüsn (T. 1/ 11)	Güzellik doğusunun güneşi
Hanyalı Nûrî Osmân'ın naatlarındaki "āftāb", "bedr", "hürşîd", "māh/meh", "mîhr", "kevkeb", "şems" gibi gök cisimleri Hiz. Muhammed'in tasvirinde kullanılan motiflerdir. Hiz. Muhammed; aydır, güneştir. Hidayetin, azametın ve velilerin parlak ayı; peygamberliğin, şerefın, edebın, ezelin, resullerin, güzelliğin ve hakikatin güneşidir.	
Kāmūs-ı ma'ālim ü ma'ārif (M. 1/19)	İlim ve kültür sözlüğü
Ferheng-i muşahhah-ı 'avarif (M. 1/19)	Ariflerin tahsis ettiği sözlüğü
Hiz. Peygamber; ilim, kültür sözlüğüdür. Bu sözlüğü arifler tahsis etmiştir.	

Hiz. Muhammed'in Mucizeleri

Kur'ân-ı Kerim /Kur'an icazı

Ammā ki o cümleden mu'azzam

Furkân-ı Kerîmdir ki hālā

İ'cāz verip havāş u 'aqla

Nazmında olan hafî mezâyā

Elfāz u ma'ānîsi 'aceb mi

Hayret vere 'āleme ser-ā-pā

Tenzîli ile kulüb-ı nāsa

Keşf oldu serā'ir-i habâyā

Añlatdı şerāyi'-i kādîme

Hall oldu bunuñla çok ma'nā (K. 8/ 49- 53)

Mu‘cizâtına nihâyet yok o şâhenşâhîn
‘Aql eder hâzret-i Kur‘ânla bunu istidlâl (K. 4/ 36)

“Furkân-ı Kerîm” olan Kur‘ân-ı Kerim “cümleden mu‘azzam”dır. O, kitapların en üstünüdür. Kur‘ân-ı Kerim, nazmındaki meziyetler sebebiyle akli ve duyguları şaşkın içinde bırakacak kadar benzersiz bir biçimde söylenmiştir. Kur‘ân sözleri ve manası ile âleme baştan aşağıya şaşkınlık verir. O, eski şeriat hükümlerini izah eder. Böylece birçok mana açığa çıkmıştır. Kur‘ân’ın inişi ile insanların kalplerindeki gizli sırlar keşfedilmiştir. Hz. Muhammed’in bir çok mucizesi vardır. Kur‘ân-ı Kerim de bu mucizelerin delilidir.

Miraç

Tâc-dih-i hüsrevân-ı mülk-i nübüvvet
Akreb-i dergâh-ı kurb-ı hâzret-i Rahmân (K. 1/11)

Hz. Muhammed; peygamberlik ülkesinin padişahlarının padişahı, Rahman olan Allah’a yakınlık makamının en yakınıdır. Allah’a yakınlık makamı ile kastedilen Miraç mucizesidir. Miraç mucizesinde Hz. Muhammed Allah’a iki kaş mesafesinden daha fazla yaklaşmıştır. Bu yakınlık şiirde “kabe kavseyn” iktibası ile karşılanır.

Erişdi maḳ‘ad-ı şıdk u maḳām-ı kâbe kavseyne
O şeb kim da‘vet etdi lâ-mekâna Rabb-i bî-hemtâ
Odur ol yekke-tâz u şeh-süvâr-ı eşheb-i kudret
Ki bir ân içre tayy etdi cihânı ol felek-peymâ (K. 2/33-34)

Eşsiz ve benzersiz Allah, bir gece Hz. Muhammed’i lâ-mekâna davet etmiştir. Gökte dolaşan, kudret atının usta binicisi ve yiğidi olan Hz. Muhammed; bir anda dünyayı geçerek “kabe kavseyn” ve doğruluk makamına erişmiştir. Şair, miraç mucizesini şiirinde böyle tahkiye etmiştir. Miraç mucizesinin ele alındığı diğer bir kavram ise “şeb-i isrâ”dır.

Ne şübhe olduḡu mir‘ât-ı vech-i Ḥaḳ ki zâhirdir
Yeter şâhid kemâl-i zâtına anıñ şeb-i isrâ (K. 2/ 29)

“Şeb-i İsrâ” Miraç mucizesidir. Hz. Muhammed, Allah’ın aynasıdır. Buna şüphe duyulmaz çünkü bu zaten zahirdir. Onun zatının mükemmelliğine ise İsrâ gecesi şahit olarak yeterlidir. Divanda Miraç mucizesi ile ilgili kavramlar 4. kasidede tahkiye edilmiştir:

Tablo 3

Divanda Miraç mucizesi ile ilgili kullanılan kavramlar

şebângeh (K. 4/ 36)	Gece vakti
Lâ-mekâna ḥaḳ da‘vet edip (K. 4/ 37)	Allah’ın lâ-mekân’a daveti
Rûḥ-ı a‘zam (K. 4/ 37)	Cebrail
Sidre(K. 4/ 37)	Sidre; gökteki makam
Ḳudsiyân-ı nûbe‘â (K. 4/ 40)	Peygamberlerin melekleri
Refref-i ‘ışk (K. 4/ 45)	Aşk refrefi
taḥtgehe (K. 4/ 46)	Miraç makamı
Nûr nûra qarışıp (K. 4/ 51)	Nûrun nûrla bütünleşmesi
Cemâl’ullâh(K. 4/ 52)	Allah’ın güzelliğinin tecellisi; Hz. Muhammed
Seyr-i didâr-ı ḥudâ (K. 4/ 52)	Allah’ın cemalini seyretme
Gevher-i ‘ilm-i ledün (K. 4/ 52)	İlm-i ledün incisi
rûtbe-i ‘âlî-şân (K. 4/ 53)	Çok şerefli makam

Bir Nebîye o kadar itmedi Allâh ibcâl (K. 4/ 53)	Allah, başka bir peygamberi böylesine ağırlamadı
Çeşm-i haq-bîni (K. 4/ 54)	Allah'ın gören göz
yine rûy-ı zemîne inzâl (K. 4/ 55)	Tekrar yeryüzüne inmek
Yek-be-yekek verdi haber ümmetine (K. 4/ 36- 56)	Ümmete teker teker haber vermek

Allah, bir gece vakti Hz. Muhammed'i lâ-mekân'a davet etmiştir. Cebrail, Hz. Muhammed'i alarak Sidre makamına kadar gider. Bu makamda Hz. Muhammed'i melekler karşılar. Daha sonra aşk Refref'i, Hz. Muhammed'i alarak Miraç makamına götürmüştür. Burada Hz. Muhammed, Allah ile iki kaş mesafesinden daha yakın olur. Nûrla nûr bütünleşmiştir. Allah'ın güzellik tecellisi, Hz. Muhammed'de belirmiştir. Hz. Muhammed; Allah'ın cemalini seyretmiş, ilm-i ledün incisi olmuştur. Burası çok şerefli bir makamdır. Allah başka hiçbir peygamberi bu makamda ağırlamamıştır. Bu mucizede Hz. Muhammed, Allah ile görüşmüş ve tekrar yeryüzüne inmiştir. Bu hadiseyinümmetine teker teker haber vermiştir. Bu kasidede Miraç mucizesi ile ilgili kavramlar ele alınmış, siyer kitaplarındaki gibi Miraç mucizesi tahkiye edilmiştir.

Can Verme

Kâsir-i tāk-ı bülend husrev-i kistrâ
Muhyî-i mevtâ-yı cehl ü rûh nevâ nişân (K. 1/17)

Padişahların padişahı Hz. Muhammed'in dünyaya gelişi ile tâk-i kistrâ yıkılmıştır. Bu Hz. Muhammed'in mucizesidir. Hz. Muhammed, tâk-i kistrâyı yıkarak cehaletin öldürdüğü kişilere can vermektedir. Onları diriltmektedir. Bu; Hz. Muhammed'in nişanesidir, mucizesidir.

Parmaklarından Su Akıtma

Nemrûduñ eden âteş-i küfrün hele itfâ
Destînden akan mu'cize-i âb-ı revândır (K. 5/44)

Hz. Muhammed'in elinden dökülen akarsuyun mucizesi ile Nemrud'un küfür ateşi sönmüştür. Hz. Muhammed'in mucizelerinden biri olan parmaklarından su akıtması, beyitte küfür ateşini söndüren bir mucize olarak ifade edilir. Hz. Muhammed'in parmaklarından akan su, "âb-ı revân" a benzetilmiştir. Âb-ı revân; "akarsu" veya mecazen "hayat" manasına gelir (Çağbayır, 2007, s. 45). Hz. Muhammed'in parmaklarından akan su; kesrete son veren tevhidin hayat bahşeden suyudur.

Şakk-ı Kamer

Mâ benânından akdı âb-ı revân-bahş
Etdi iki pâre mâhı yerde o sultân (K. 1/ 19)

Hz. Muhammed'in parmaklarından hayat bahşeden su akmaktadır. Aynı zamanda o sultan yeryüzünden ayı iki parçaya bölmüştür. Hz. Muhammed'in mucizelerinden biri "şakk-ı kamer" yani ayı iki parçaya bölmesidir.

İktibaslar

Kün feyekün

"Ol der, o da hemen oluverir."

Bakara Sûresi 117. Ayet, Nahl Sûresi 40. Ayet, Âl-i İmrân Sûresi 6., 47. ve 59. Ayetler, Meryem Sûresi 35. ve 36. Ayetler, Yâsin Sûresi 40. ve 80. Ayetler, Mü'min Sûresi 68. Ayet

Şâh-ı serîr-i kün fekân fermân-revâ-yı ins ü cân
Rûh-ı ten-i kevn ü mekân sultân-ı iklîm-i hikem (K. 9/ 32)

Kün feykûn; Allah'ın yaratma kudretini anlatan ifadedir. Şiirde “kün fekân” şeklinde geçmektedir. Hz. Muhammed'in tasvirinde kullanılan “Şâh-ı serîr-i kün fekân” ifadesi ile Hz. Muhammed'in “kün fekân tahtının padişahı” olduğu söylenmiştir. Hz. Muhammed yaratma tahtının padişahıdır. Buradaki kastedilen mana yaratma eyleminin Hz. Muhammed için yapılmış olmasıdır. Tasavvuf şiirinde Hz. Muhammed, yaratılışın gayesi ve sebebi olarak görülmektedir.

Andan sünûh eyledi zerrât-ı mâ-sivâ
Eflâk-i kün fekânın odur mihr-i enveri (K. 10/ 15)

Bu beyitte ise Hz. Muhammed “kün fekân göğünün parlak güneşi” olarak tasvir edilirken bütün varlığın ondan yaratıldığı söylenir. Yaratma eyleminin sebebi olarak Hz. Muhammed gösterilmektedir. Bütün varlığın ondan meydana gelmesi ise “nûr-ı Muhammediyye” kavramı ile izah edilir. Bütün âlemin varlık sebebi “nûr-ı Muhammediyye” olduğu için Hz. Muhammed “yaratma göğünün parlak güneşi”dir. “Nûr-ı Muhammediyye” kavramı divanda başka beyitlerde de ele alınmıştır.

Mağşad-ı kevn ü mekân u cümle maḥlûk
Zübde-i ervâḥ-ı 'illiyyîn-nişînân (K. 1/ 12)

Bütün yaratılmışların, yerin ve dünyanın maksadı; gökyüzünün en üst tabakasında oturan ruhların özü Hz. Muhammed'dir. Bu beyit; âlemlerin yaratılışın sebebinin Hz. Muhammed olduğunun dile getirildiği “levlâk” hadis-i şerifini hatırlatırken aynı zaman da “nûr-ı Muhammediyye” kavramına da izah eder. Ruhların özünün Hz. Muhammed olması, bütün ruhların “nûr-ı Muhammediyye”den yaratılmış olduğunu gösterir. Bu beyitler Hanyalı Nûrî Osmân'ın yaratılış felsefesine bakış açısını yansıtır.

Nihâd-ı pâki lu'lu-ı rubûbiyyet ile memlû
Dehânı gerçi kim 'abdiyyeti etmiş idi ğmâ (K. 2/ 28)

Hz. Muhammed'in temiz yaratılışı, ilâhlığın incisi ile dolu olmasına rağmen dudağı kulluğu işaret eder. Hz. Muhammed yaratılışının özü beyitte “lu'lu-ı rubûbiyyet” ile ifade edilen “nûr-ı Muhammediyye” dayansa da o bir kuldur. Hz. Muhammed'in yaratılışının özü Allah'tan bir nûr taşır. Fakat o bir beşerdir. Hanyalı Nûrî Osmân, naatlarında Hz. Muhammed'i överek yüceltmış olmasına rağmen onu beşer vasfından soyutlamamıştır.

Mevc-i taḥteyn-i baḥr-ı ḥilkat-i eşyâ
Âḥir-i peygâmb-berân ü evvel-i insân (K. 1/18)

Hz. Muhammed varlığın yaratılış denizinin tahtlarının dalgası, ilk insan ve son peygamberdir. Hz. Muhammed'in ilk insan olması “nûr-ı Muhammediyye” dir. Allah kendi nûrundan Hz. Muhammed'e vermiş, bütün yaratılanlar da Hz. Muhammed' verilen bu nûrdan yaratılmıştır. Dolayısıyla bütün varlığın özü Hz. Muhammed'e dayanmaktadır. Bundan dolayı Hz. Muhammed ilk insan olarak görülmektedir.

Ezelde rûḥ-ı şerîfîn Nebî-i mürsel iken
Yoğ idi Âdem ü bād u türâb u mâ vü ne nâr

Hz. Muhammed'in yüce ruhu ezelde peygamber iken Hz. Âdem, hava, toprak, su ve ateş yoktu. Hz. Muhammed yaratılmışların ilkidir. “Yoğ idi mülk ü melek hiç günbed-i devvâr” mısrasında ifade edildiği gibi o yaratıldığında varlık, melek ve gökyüzü yoktu. “O bezm-i münevverde yalnız dîdâr” iken “Ne 'arş u ferş ü ne tûbâ ne cennetü'l-me'vâ” var idi.

Levlâk

“Sen olmasaydın âlemi yaratmazdım” hadisinin ilk ifadesidir (Aclunî, 2007, s.191).

Men 'ût-ı hüdâ hıdıv-i levlâk
Feyz-i ezeli vü ümm-i eşyâ (K. 8/41)

Gelmeyeydiñ halk olunmazdı cihân u âhiret
Şânına levlâk dendi yâ Muhammed Mustafâ (G. 30/3)

Hz. Muhammed, “Levlâk”ın padişahı, Allah’ın methine mazhar olmuş kişi, ezeli feyiz ve varlığın kaynağıdır. “Emîr-i taht-ı Levlak” (K. 2/ 44) ifadesinde de Hz. Muhammed’in levlâk tahtının sultanı olduğu söylenir. “Levlâke” hadis-i şerifine iktibas yapılmıştır. Bütün âlemler, Hz. Muhammed için yaratıldığı için Hz. Muhammed’in şânına “levlak” denilmiştir. Hanyalı Nûrî Osmân’ın bu yaratılış felsefesi farklı beyitlerle de desteklenmektedir.

Ma 'nâ-yı lafz-ı ma 'būd-ı 'âlem ü Âdem
'İlle-i gâ'ıye-i cümle-i ekvân (K.1/7)

Hz. Muhammed; “Âdem ve âlemin varlık lafızlarının manası”, “âlemlerin bütün sonuçlarının illetidir”, sebebidir. Varlığın manası onda saklıdır. Bütün mevcudatın sebebi ona dayanır. Divandaki naatlarda bu yaratılış felsefesini destekleyecek şekilde aşağıdaki ifadeler de yer verildiği görülür.

zât-ı şerifiñ sebep-i hilkat-i eşyâ (G. 3/1)	Zât-ı şerifin varlığın yaratılış sebebidir.
ķamu 'âlemleriñ icâdına bâ' is (G. 3/3)	Bütün âlemlerin yaratılış sebebi
hilkat-i eşyâya bâ' isdir vücūd-ı aķdemiñ	En eski varlık olan vücudun varlığın yaratılma sebebidir.
bâ' is-i icâd-ı şun' -ı kün-fe-kân (G. 4/2)	“Kün fekan”ın yaratma sanatının sebebi
Medâr-ı hilkat-ı levh ü kalem(G. 115/3)	Levh ü kalemin yaratılışının sebebi
Muhammed cümleden aķdemdir ey yâr	Hz. Muhammed, bütün varlıklardan daha eskidir.

Küntü Kenz/ Mahfi

“Gizli hazine” manasında gelen ibare “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve mahlûkatı yarattım.” hadisinden iktibastır (Sehavi, 1979, s. 327; Aclunî, 2007, s. 155).

Seniñcin eyledi ekvânı haķ Te 'âlâ halk
Seniñle eyledi künüz-ı mahfiñsin izhâr (K. 6/ 41-44)

Hak Teala âlemleri Hz. Muhammed için yaratmış, Hz. Muhammed ile gizli hazinesini açığa çıkarmıştır. Bu beyitte “Levlâk” ve “kenz-i mahfi” hadis-i şerifine iktibas yapılmıştır. Allah, bilinmek istemiş böylece nûrundan Hz. Muhammed’i yaratmıştır. Hz. Muhammed’e intikal eden bu nûrdan ise bütün mevcudat yaratılmıştır. “Levlâk” ve “kenz-i mahfi” hadisleri yaratılış ontolojik açıdan açıklamaktadır.

Âdem ruh ve cesed arasında iken ben peygamberdim.”

(İbn Ebî Şeybe, 2006, s. 230-231; Tahâvî, 1994, s. 231-231).

Baba iken ebū'l-beşer aķsâm-ı Âdeme
Rūh-ı Resülü rüz-ı ezelde bilip ata (G. 1/4)

İnsanoğlunun babası olan Hz. Âdem, ezel gününde Hz. Muhammed’in ruhunu ata olarak bilmiştir. Hz. Muhammed’in varlığı Hz. Âdem’den önceye dayanmaktadır. Beyitte “Âdem ruh ve cesed arasında iken ben peygamberdim” hadisine iktibas yapılmıştır. Hz. Muhammed’in ilk yaratılan ruh olduğu dile getirilmiştir.

‘Âleme rahmet

“(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ Sûresi 107.

Ayet

Şefî‘ü‘l-müznibâ sensin o deryâ-yı şefâ‘at kim
Vücûduñ ‘âleme rahmet özüñdür ni‘met-i ferdâ (K. 2/ 52)

Hiz. Muhammed’in varlığı âleme rahmettir. O, şefaât deryasıdır. İki cihanda âlemin elinden tutandır. Hidayet yolunu gösteren, bayındır bir hayatı insanlığa sunan, bütün insanlığa gönderilen peygamberdir; “rahmetenlil-‘âlemîñ”dir. (G. 2/4)

Mâ-evhâ

“Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.” Necm Sûresi 10. Ayet

Vücûd-ı nâzûkinden müste‘âr ârâyiş-i hestî
Lisân-ı efsâhından müstefâd esrâr-ı mâ-evhâ (K. 2/26)

“Esrâr-ı mâ-evhâ”, vahiy sırları demektir. Vahiy sırları, Hiz. Muhammed’in fasih dilinden insanlara aktarılır.

Ķâbe kavseyn/ ev-ednâ

“(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.” Necm Sûresi 9.

Ayet

Erişdi maķ‘ad-ı şıdķ u maķâm-ı ķâbe kavseyne
O şeb kim da‘vet etdi lâ-mekâna Rabb-i bî-hemtâ (K. 2/33)

Miraç mucizesinin anlatıldığı bu beyitlerde; Hiz. Muhammed’in Miraç mucizesinde Allah ile görüştüğü yer, “kabe kavseyn” makamı olarak nitelendirilmiş, Necm Suresine iktibas yapılmıştır. Dolayısıyla divanda, Miraç mucizesi ile ilgili kavramlardan Hiz. Muhammed’in tasvirinde istifade edilmiştir.

Kelîm-i encümen-i ķurb-ı ķâbe kavseyni
Nedîm-i ħâş-ı serâ-yı a‘mâ-yı Rabb-i Vedûd (K. 3/ 15)

Sultân-ı serîr-i kâbe kavseyn
Maĥbûb-ı ħudâ-yı celle ‘alâ (K. 8/31)

Hiz. Muhammed “kabe kavseynin yakınlık meclisinin sohbet arkadaşı”, “Kabe kavseyn tahtının sultanı” olarak tasvir edilmiştir. Miraç mucizesinde Hiz. Muhammed’in Allah’a iki kaş mesafesinden daha yakın olması sebebiyle Miraç, yakınlık meclisine benzetilmiş; Hiz. Muhammed de bu meclisteki “sohbet arkadaşı” olarak nitelendirilmiştir. Hiz. Muhammed’in vasıtasız bir şekilde vahiy alması ve perdesiz bir şekilde Allah ile görüşmesi peygamberlerin sultanına has bir lütuftur. Necm Suresi ile ilgili yapılan diğer bir iktibas ise “ev-ednâ”dır.

Oldur o ‘arûs-ı tutuķ-ârâ-yı ev-ednâ
İrşile kenîzekleri ħavrâ-yı cinândır (K. 5/22)

Hiz. Muhammed, “ev ednâ’nın duvağı süslü gelini” olarak tasvir edilmiştir. Hiz. Muhammed, Allah’ın maĥbubudur. İki kaş mesafesinden daha yakın bir görüşme olan Miraç, maĥbuba kavuşma demektir. Miraç düğündür. Bundan dolayı Hiz. Muhammed geline benzetilmiştir.

Maĥbûb-ı ħudâ akreb-i dergâh-ı ev-ednâ
‘Âlemlere rahmet o Resûl-i şaķalândır (K. 5/31)

“Ev-ednâ dergah/makamının en yakını” Hz. Muhammed'dir. “Ev ednâ” miraç mucizesinde Hz. Muhammed'in ulaştığı makamdır. Hz. Muhammed bu makamın yegâne sultanıdır. Miraç, Muhammed'e mahsus bir mucizedir. “Tûtî-i haremgeh-i ev-ednâ” (K. 8/33) ifadesine göre Hz. Muhammed “ev-ednânın harem dairesinin dudu kuşu”dur. Miraç mucizesinde Hz. Muhammed, Allah ile vasıtasız bir şekilde görüştüğü için “tûtî”ye benzetilmiştir.

Yâsîn, Tâhâ, Tâ Sîn

Tâ-Hâ Sûresi, Yâsîn Sûresi, (Tâ-Sîn) Neml Sûresi

Hanyalı Nûrî Osmân'ın naatlarında Hz. Muhammed'in tasvirlerinde hurûf-ı mukattaadan istifade edildiği görülmektedir. Hurûf-ı mukattaa ile başlayan ayetlere iktibas yapılmıştır. Hurûf-ı mukattaa, 29 surenin başında yer alan; tekli, ikili, üçlü, dörtlü, beşli şeklide sıralanan harf kümeleridir. Hurûf-ı mukattaanın yorumu ile ilgili değişik görüşler mevcuttur. Âlimler hurûf-ı mukattaanın Kur'ân'ın sırrı olduğu, Allah'ın bilgilerin gerekli gördüğü kadarını peygamberle paylaştığı, bu harflerin peygamberlerin gönlünde mana kazanan vahiy sesleri olduğu kanatindedir. Bazı âlimler ise hurûf-ı mukattaanın âlimler tarafından da anlaşılabilirliğini iddia eder. Hurûf-ı mukattaa ile ilgili farklı düşünceler olsa da genel düşünceler bu harflerin Allah'ın isim ve sıfatlarını işaret ettiği, yemin bildiren harfler olduğu, sure isimlerini karşıladığı, dikkat çekici harf birliktelikleri olduğu yönündedir. (Demirci, 2021, s.171-175) Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'na bakıldığında Hz. Muhammed'in tasvirlerinde “Yâsîn”, “Tâ Sîn” ve “Tâ hâ” hurûf-ı mukattalarının kullanıldığı görülmektedir.

Ḥatîb-i minber-i evḥâ edîb-i mekteb-i Yâsîn

İmâm-ı enbiyâ vü vâ'iz-i kürşî-i ev-ednâ (K. 2/42)

gül-i bâğ-ı Yâsîn” (K. 4/ 21)

Hz. Muhammed, “Yâsîn mektebinin hocası”, “Yâsîn bahçesinin gülü”dür. Burada “Yâsîn” suresine iktibas yapılmıştır. “Yâsîn” hurûf-ı mukattası bu iki tamlamada da “Kur'ân'ın sırrı” manasına gelir. Hz. Muhammed, Kur'ân'ın sırlarının öğretildiği mektebin hocası; Kur'ân sırlarının bahçesinin gülüdür. Bu sırları açıklayacak bilgidir. Aynı zamanda bu sırların da süsüdür. Divanda hurûf-ı mukattaanın Kur'ân'ın sırları manasına gelecek şekilde kullanıldığı diğer bir tamlama “Vâ'iz-i kürşî-i Tâ Sîn-i ḥuceste-aḳvâl”dir. (K. 4/ 29) Hz. Muhammed, “kutlu sözlerin Tâ Sîn kürsünün vaizi”dir. Kutlu sözler olan Tâ Sîn ile Kur'ân-ı Kerim kastedilir. Hz. Muhammed de bu kutlu sözleri insanlara öğütlemekle mükelleftir. Dolayısıyla Hz. Muhammed, Kur'ân'ın sırlarına vakıftır. O, aynı zamanda “ḥidiv-i efser-i Tâhâ”(K. 2/ 44) ve “Gülbün-i gülşen-i Tâhâ”dır. (K. 4/ 21) Bu ifadelerde de “Tâ Hâ” suresine iktibas yapılmıştır. Hz. Muhammed, “Tâ Hâ tacının hükümdarı”, “Tâ Hâ gül bahçesinin gül fidanı”dır. Burada da “Tâ Hâ” hurûf-ı mukattaasından kastedilen Kur'ân'ın sırlarıdır.

Şefaât Talebi

Naatlar, şairlerin benlik algıları ile ilgili idraklerini de ortaya koyar. Poetik övgüleri şiirlerinde sıkça kullanan Divan şairleri naatlarında kendilerini nefsin suflî meyillerine aldanmış, günahkâr ve asi kişiler olarak tasvir ederler. Kendilerini düşmüş oldukları günah çukurundan çıkaracak kişi şefaatin yegâne sahibi olan Hz. Peygamber'dir. *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı*'ndaki naatlarda şair kendini “kemter-i ümmet” (K. 1/54), “miskîn”(K. 1/55), “fakîr”(K. 2/ 64), “kul”(K. 2/ 67), “Nûrî-i âşî” (K. 4/ 72), “bende”(K. 4/ 78), “bî-kes” (K. 4/ 78) sıfatları ile tasvir eder. Hz. Peygamberin “kulu”, “bendesî” olan şair; ümmetin en aşağılığı olmakla birlikte tembel, fakir, asi ve kimsesizdir. “Dîv-i nefis-i kenüd”un tuzağına düşmüştür. (K. 3/ 40) Şairin elinden tutup şefaât edecek kişi ise Hz. Peygamber'dir. Bundan dolayı şair, naatlarının muhtelif kısımlarında Hz. Peygamber'in şefaatinin talep etmektedir.

Sonuç

*Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'*ndaki naatlar, yapı ve muhteva açısından naat geleneğini yansıtmak şekilde tertip edilmiştir. Çalışmamızda naatlar öncelikle yapı ve muhteva özellikleri açısından incelenmiştir. Naatlar kaside, musammât, gazel ve mesnevi nazım şekillerinde yazılmıştır. Naatlarda Farsça kelime ve tamlamalar yaygın olup Arapça kelime ve tamlamalar nadirdir. Naatların dili ise sade ve süsten uzaktır. Naatlar muhteva açısından incelendiğinde şairin Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını, mucizelerini ve Hz. Peygamber etrafında şekillenen motifleri naat geleneğini yansıtmak şekilde kullanıldığı görülmüştür. Muhteva incelemesinde elde edilen tespitler sayesinde *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'*ndaki naatlarda yaratılış, peygamberlik ve Miraç konularının ağırlıklı olarak ele alındığı görülmüştür. Naatlarda ayrıca iktibaslardan istifade edilmiş, şefaât talebinde bulunulmuştur.

*Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'*ndaki naatlarda şairin varlık ve peygamber tasavvuru hakkındaki düşüncelerini tespit etmek mümkündür. Şairin naatlarındaki tasvirlerinden Hz. Muhammed'i epistemolojik ve ontolojik açıdan değerlendirdiği görülür. Hz. Muhammed, "nûr-ı Muhammediyye"yi temsil ettiği için ontolojik olarak varoluş ile ilgilidir. Varlığın varlığı; Hz. Muhammed'in varlığına, Hz. Muhammed'deki "nûr-ı Muhammediyye"ye bağlıdır. Yaratılan her şey Hz. Muhammed için Hz. Muhammed'in ruhunu temsil eden nûrdan yaratılmıştır. Bütün mevcudat bu nûrdan halk edilmiştir. Şairin bu yaratılış felsefesi, divanında "nûr-ı Muhammediyye" kavramı ve bu kavram çerçevesinde ortaya çıkmış olan "levlâk" hadisiyle izah edilir. *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'*ndaki naatların merkezinde bu kavramlar yer almaktadır.

Hz. Muhammed ile epistemoloji arasındaki bağ da "nûr" kavramı ile ilgilidir. Bütün mevcudatın illeti, ilahi hüsnün bilinmek istenmesine dayanır. Divanda "kenz-i mahfî" iktibası ile bilinme isteği ve Hz. Muhammed'in varlığı arasındaki sebep-sonuç ilişkisi ele alınmıştır. Bilme eylemi için Allah'ın varlığını ve güzelliğini idrak edebilecek yetkinlikte bir varlık gereklidir. Allah bu varlığı kendi nûrundan tecellî ettirerek vücuda getirir. Bu nûr, ilk kez varlık âleminin en şerefli olan Hz. Muhammed'e verilir. Hz. Muhammed, varlık âleminin en mükemmel temsilcisidir. "Kâmil insan"ın prototipidir. Varlık âleminin atasıdır. Hz. Muhammed'in dünyaya gelişi sonraya dayansa da varlığı tüm mevcudatın yaratılışından öncedir. Ezelîdir. Kadimdir. Hz. Muhammed'in ruhunun da bedeninin de özü olan nûr; bilginin, hikmetin ve hakikatin kodlarıdır. Dolayısıyla görülmektedir ki *Hanyalı Nûrî Osmân*; naatlarında güzelliğe, tecellîye, nûra ve Hz. Muhammed'e epistemolojik ve ontolojik açıdan bakmaktadır.

*Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'*ndaki naatların merkezinde "nûr-ı Muhammediyye", "levlâk" ve "kenz-i mahfî" kavramları bulunduğu için naatlardaki tasvirler, benzetmeler ve istiareler bu kavramlar etrafında vücuda getirilmiştir. Divanda "nûr-ı Muhammediyye" inancına dayanılarak Hz. Muhammed bütün yaratılmışların "efendisi" sayılmıştır. "Efendi" kavramı "padişah" benzetmesi ile karşılanmış ve en çok bu benzetmeye yer verilmiştir. Hz. Muhammed; peygamberlerin, aşkın, güzelliğin, vahdetin, tecellînin, nûrun, marifetin, hikmetin, irfanın, keremin, yaratılışın, şefaatin, insan ve cinlerin padişahıdır. Divanda "padişah" benzetmesi ile ilgili dikkat çeken diğer bir husus Miraç mucizesi ile ilgilidir. Miraç ile müşerreflendirilen yegâne peygamber olması sebebiyle Hz. Muhammed diğer peygamberlerden üstün görülmüş; harem tahtının, kabe kavseyn'in ve sidre makamının padişahı olarak tasvir edilmiştir.

Divanda "nûr-ı Muhammediyye" inancına dayandırılan diğer bir benzetme "tecellî" kavramı ile ilgilidir. Bu kavram divanda "âyîne, mir'ât" benzetmesi ile karşılanmıştır. Ayna, tecellînin sembolüdür. Hz. Muhammed'in özündeki nûr, Allah'ın tecellîsidir. Bundan dolayı divanda Hz. Muhammed; tevhidin, nûrun, Allah'ın vechinin ve zatının aynası olarak tasvir edilmiştir. Hz. Muhammed ile ilgili yapılan benzetmelerde tabiat unsurlarından da faydalanılmıştır. Kuş, çiçek ve değerli taşlar Hz. Muhammed'in tasvirinde en çok kullanılan benzetme unsurlarıdır.

Hanyalı Nûrî Osmân'ın naatları Kur'ân-ı Kerim ve hadislere dayandırılan yaratılış felsefesinin ve “nûr-ı Muhammediyye” kavramının şerhi mahiyetindedir. Peygamberin tasvirinde kullanılan iktibaslar, isim ve sıfatlar ve motifler; Hz. Peygamber'in varlığının ruhani ve cismanî-i mahiyetini ortaya koyacak şekilde seçilmiştir. Şairin peygamber tasavvuru, varlığın edebî yorumudur. Şair lisanından portresidir. *Hanyalı Nûrî Osmân Divânı'*ndaki naatların kaynakları olarak tespit ettiğimiz Kur'ân-ı Kerim ve hadislere dayanan iktibaslar, “nûr-ı Muhammediyye” telakkisi, mazmunlar, mitolojik benzetmeler ve siyer; şairin peygamber tasavvurunun ontolojik ve epistemolojik dayanaklarıdır.

Bütün bu incelemeler sonucunda Hanyalı Nûrî Osmân'ın naatlarındaki peygamber tasavvurunu izah etmek mümkündür. Şaire göre Hz. Peygamber; ahlaki ve yaratılış açısından bütün mahlukattan üstündür. Suret ve siret güzelliğinin eşsiz, benzersiz sahibidir. Beşer olmakla birlikte nübüvvetin doruğudur. İnsanların, cinlerin ve tüm varlığın peygamberidir. Varlığın zübdesi, kâinatın efendisidir. Yaratılışın maksadı, yaratılanların ilkidir. Şeriatın ve hakikatin önderidir. İki âlemin varlık nedeni, efendisi, sahibi ve şefaatchisidir. Mîraç makamının yegâne sultanı, mucizatların nebisidir. Hakikat-ı Muhammediyye'nin ruhani ve cismani temsili olan insan-ı kâmindir. İlim deryası ve kâinatın övücüdür. Ümmetin sığınağı, dermanı, ilacı ve tabibidir.

Kaynakça

- Aclunî. (2007). *Kesfu'l-hafâ ve müzâlu'l-ilbâs ammâ'stebere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs.* Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis.
- Aydın, A. (2009). “*Hanyalı Nûrî Osmân ve divânı* (Tez No. 257774) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aydınlı, M. (2018). *On altıncı yüzyıl Türk edebiyatında na't* (Tez No. 512189) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük* (C. 1-5). Ötüken Yayınları.
- Demirci, M. (1997). Hakikat-ı Muhammediyye. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 15, ss. 179-180). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirci, M. (2021). *Tefsir usûlü*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi.
- İbn Ebî Şeybe (2006). *El-musannef*. Daru'l-Kıble li's-sekâfeti'l- İslamiyye.
- İsen, M. (Ed.). (2018). *Eski Türk edebiyatı el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerim meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı.
- Sehavi (1979). *El- Mekâsıdu'l-basene fî beyani kesrin mine'l-ehâdis'il-müştehire ale'l-elsine*. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Şentürk, A. A. (2016a). Abir. İçinde *Osmanlı şiiri kılavuzu*. (C.1, ss. 65-669). OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2016b). Amber. İçinde *Osmanlı şiiri kılavuzu*. (C.1, ss. 316-318). OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2021). Gül. İçinde *Osmanlı şiiri kılavuzu*. (C.5, ss. 364-367). OSEDAM
- Şimşek, S. (2014). *Dünden bugüne Girit'te Türk tasavvuf kültürü*. Doğu Kitabevi Yayınları.
- Tahâvî (1994). *Şerhu müşkeli'l-âsâr*. Müessesetü'r-Risale.
- Yeniterzi, E. (1989). *Divan şiirinde na't* (Tez No. 7377) [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. Kabalcı Yayınları.
- Yücer, M. (2019). *Temsiller, vâdet-i vücûd ve sembolizm*. Büyüyen Ay Yayınları.